

**KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: BRICS ÜLKELERİ (1987-2023)**

Kadriye KAYA

226051063

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER

AĞRI-2025

(Her Hakkı Saklıdır.)

T.C.

**AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

KADRIYE KAYA

**KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: BRICS ÜLKELERİ (1987-2023)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

DOÇ. DR. NAZİFE ÖZGE BEŞER

JÜRİLER

DOÇ. DR. NAZİFE ÖZGE BEŞER

DOÇ.DR. MURAT BEŞER

DOÇ.DR. ÜNZÜLE KURT

AĞRI-2025

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum''*Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkileri: BRICS Ülkeleri (1987-2023)*''adlı tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Teziminyıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum.

Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

28/08/2025

Kadriye KAYA

	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI	Doküman No	FR-211
		İlk Yayın Tarihi	26.02.2024
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa No	1/1

**KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BRICS
ÜLKELERİ (1987-2023)**

Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER danışmanlığında, Kadriye KAYA tarafından hazırlanan bu çalışma, 28/08/2025 tarihinde aşağıda isimleri belirtilen jüri tarafından değerlendirilmiş olup İktisat Anabilim Dalı Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

Başkan: Doç Dr. Nazife Özge BEŞER İmza :

Üye : Doç Dr. Murat BEŞER İmza :

Üye : Doç. Dr.Ünzüle KURT İmza :

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu .../.../... tarih ve / numaralı kararı ile onaylanmıştır.

.....
Enstitü Müdürü

Hazırlayan	Kontrol Eden	Onaylayan
------------	--------------	-----------

	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ BENZERLİK RAPORU	Doküman No	FR-213
		İlk Yayın Tarihi	26.02.2024
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa No	1 / 77

Benzerlik Oranlarına Dair Beyannamedir		
Öğrenci Adı Soyadı	Kadriye KAYA	
Numarası	226051063	
Ana Bilim Dalı	İktisat Ana Bilim	
Bilim Dalı	İktisat Politikası Bilim Dalı	
Programı	Yüksek Lisans (Tezli)	
Danışman Unvanı Adı Soyadı	Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER	
Tez Başlığı	KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BRICS ÜLKELERİ (1987-2023)	
Bölümler	Turnitin Sonucu	En Yüksek Değer
Giriş	% 4	% 25
Kuramsal Temeller/Kavramsal Çerçeve	% 14	% 30
Materyal ve Yöntem	% 19	% 30
Araştırma Bulguları	% 19	% 20
Sonuç/Tartışma/Öneri	% 9	% 20
TEZ (GENEL)	%14	% 25

.../.../...

Yukarıda bilgileri yazılı tez çalışmasının benzerlik oranları Turnitin raporundan alındığı haliyle yazılmış olup tüm bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

Öğrenci
Kadriye KAYA

Danışman
Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER

Hazırlayan	Kontrol Eden	Onaylayan
------------	--------------	-----------

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum“*Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: BRICS Ülkeleri (1987-2023)*”başlıklı bu çalışmanın bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2025

Kadriye KAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI KAVRAMI VE KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

1.1.Kamu Harcamalarının Tanımı.....	3
1.2.Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	4
1.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Sınıflandırma	4
1.2.2. İdari Ayrıma Göre Sınıflandırma.....	6
1.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Sınıflandırma	7
1.3.Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri ve Konuya İlişkin Yaklaşımlar	10
1.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri	11
1.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri	12
1.4. Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Yaklaşımlar.....	14
1.4.1. Wagner Yaklaşımı: Kamu Harcamalarının Sürekli Artışı.....	14
1.4.2. A. Peacock ve J. Wiserman: Sıçrama Tezi Yaklaşımı.....	14
1.4.3. Musgrave'nın Kamu Harcamaları Yaklaşımı.....	15
1.4.4. Solomon Fabricant Yaklaşımı	16

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI VE BÜYÜME MODELLERİ

2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı	17
2.2. Ekonomik Büyümeyi Belirleyici Faktörler	17
2.2.1. İşgücü.....	17
2.2.2. Doğal Kaynaklar	18
2.2.3. Teknoloji.....	18
2.2.4. Sermaye Birikimi.....	19

2.3.Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi	19
2.4. Başlıca Büyüme Modelleri.....	20
2.4.1.Klasik Ekol Öncesi Büyüme Modelleri:.....	20
2.4.2. Klasiklerin Büyüme Teorileri	23
2.4.3. Modern Büyüme Teorileri	27
2.4.4. İçsel (Endojen)Büyüme Teorileri	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BRICS ÜLKELERİNDE KAMU HARCAMALARI (1987-2023)

3.1. Brezilya	35
3.2. Rusya	36
3.3. Hindistan	37
3.4. Çin	38
3.5. Güney Afrika	39

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BRICS ÜLKERİNDE KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

4.1. Literatür Taraması	42
4.1.1.Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Ulusal Çalışmalar	42
4.1.2.Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Uluslararası Çalışmalar	45
4.2. Analiz	47
4.2.1. Veri Seti ve Yöntem	47
4.2.2. Metodoloji.....	48
4.2.3. Bulgular ve Tartışma	52
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	54
KAYNAKLAR	57
ÖZGEÇMİŞ.....	61

ÖZET

KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BRICS ÜLKELERİ (1987-2023)

Kadriye Kaya

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Nazife Özge Beşer

2025, Sayfa 63+ix

Bu çalışma BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkelerinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi ilişkisi çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada 1987-2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle değişkenler için yatay kesit bağımlılık testi, homojenlik testi ve eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Analizde serilerin durağanlık yapısını belirlemek için birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonra elde edilen bulgular ışığında panel veri analizi gerçekleştirilerek kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yönü ve büyüklüğü ortaya konulmuştur. Panel veri analizi sonuçları, BRICS ülkelerinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

2025, 63 sayfa

Anahtar Sözcükler: Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, BRICS Ülkeleri, Panel Nedensellik Testi.

ABSTRACT

EFFECTS OF PUBLIC EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF BRICS COUNTRIES (1987-2023)

Kadriye KAYA

Master's Thesis, Department of Economics

Advisor: Assoc. Dr. Nazife Özge BEŞER

2025, Sayfa 63+ix

This study aims to examine the impact of public spending on economic growth in the BRICS countries (Brazil, Russia, India, China, and South Africa) within the framework of panel data analysis. For this purpose, annual data covering the period 1987-2023 were used. First of all, Cross-sectional dependence tests and homogeneity test, cointegration test were applied to the variables. A unit root test was applied to determine the stationarity of the series in the analysis. Subsequently, in light of the findings, panel data analysis was conducted to reveal the direction and magnitude of the impact of public spending on economic growth. The panel data analysis results reveal that public spending has an impact on economic growth in the BRICS countries.

2025,63 page

Keywords: Public Expenditures, Economic Growth, BRICS Countries, Panel Causality Test.

ÖNSÖZ

Bu çalışma Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, *Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: BRICS Ülkeleri (1987-2023)* açısından incelemektir. Tezimi hazırladığım süreçte gerek veri temini gerekse literatüre ulaşım konusunda beni yönlendiren, aynı zamanda ekonomi alandaki bilgi birikimiyle katkıda bulunan ve her aşamada desteğini ve ilgisini yanımda hissettiren değerli danışman hocam **Doç.Dr. Nazife Özge BEŞER**'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu zorlu süreçte desteğini ve sabrını daima yanımda hissettiğim aileme; varlıklarıyla her daim bana güç veren anne ve babama sonsuz teşekkür ederim.

AĞRI -2025

Kadriye KAYA

KISALTMALAR LİSTESİ

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

KİT: Kamu İktisadi Teşekkülleri

AR-GE: Araştırma ve Geliştirme

TUİK: Türkiye İstatistik Kurumu

EVDS: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

PP: Phillips-Perron

ADF: Augmented Dickey Fuller (Genişletilmiş Dickey Fuller)

BRICS: Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan, Güney Afrika

EKK: En Küçük Kareler

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması.....	7
Tablo 2. Kamusal Harcamalarda Artışı Tetikleyen Etkenler.....	10
Tablo 3. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynaklar.....	48
Tablo 4. Korelasyon Matrisi.....	49
Tablo 5. Tanımlayıcı İstatistikler.....	51
Tablo 6. Yatay Kesit -Bağımlılık Testi Sonuçları.....	52
Tablo 7. Homojenlik Testi Sonuçları.....	53
Tablo 8. Panel Birim Kök Testi Sonuçları.....	53
Tablo 9. Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	54

ŞEKİLLER LİSTESİ

- ŞEKİL 1.** Brezilya’da Kamu Harcamaları ve GSYH Büyüme Oranı(2000-2023)....36
- ŞEKİL 2.** Rusya’da Kamu Harcamaları ve GSYH Büyüme Oranı(2000-2023).....36
- ŞEKİL 3.** Hindistan’da Kamu Harcamaları GSYİH Büyüme Oranı(2000-2023)....37
- ŞEKİL 4.**Çin’de Kamu Harcamaları GSYİH Büyüme Oranı(2000-2023).....38
- ŞEKİL 5.**Güney Afrika’da Kamu Harcamaları GSYH Büyüme Oranı(2000-2023).40

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kamu giderleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonomi alanında fikir ayrılıklarına neden olan kritik konulardan biri haline gelmiştir.19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamu harcamaları ile alakalı araştırmalar yapılmıştır. Devlet toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli kalemlerden harcama yapar. Bu harcamalar genel olarak kamu giderleridir. Kamu harcamaları alt yapı yatırımlarından sağlığa, eğitime kadar pek çok alanda ekonomik büyümeyi hem doğrudan hemde dolaylı yoldan etkilemektedir. Bu sebepten ötürü kamu harcamalarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi hep bir tartışma konusu haline gelmiştir.

Toplumların refahını ve ülkelerin kalkınma düzeyini arttırmak amacıyla enbaşta ekonomik kalkınmada istikrarlı bir büyüme elde etmeleri gerekmektedir. Ekonomik kalkınma bir ülkenin üretim gücünün artması, yaşam koşullarının yükselmesi anlamına gelir. Ekonomik kalkınmayı etkileyen en önemli faktör ise kamu harcamalarıdır. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği ülkeden ülkeye zamandan zamana değişiklik gösterebilir.Ekonomik kalkınma üzerinde kamu giderlerinin ne kadar etki gösterdiği farklı yaklaşımlar tarafından araştırılmış, devletin ekonomik kalkınma üzerindeki yerinin nasıl olması gerektiği konusunda tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar, kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi destekleyip desteklemediği sorusu etrafında şekillenmekte ve farklı teorik yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmektedir. Wagner Yasası ekonomik büyüme ile kamu harcamalarının artacağına işaret ederken, Keynesyen yaklaşım ise ekonomik durgunluk dönemlerinde kamu harcamalarının arttırılmasının talebi canlandırarak ekonomiyi büyüteceğini vurgulamaktadır. Bu farklı teorik bakış açıları, kamu harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkinin yalnızca tek yönlü değil, aynı zamanda çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Bu tez çalışmasında, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Brezilya'dan oluşan BRICS ülkelerinde 1987-2023 dönemi arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu ülkeler ekonomik güce sahip ve Dünya çapında söz sahibi olan ülkeler konumundadır. BRICS ülkelerinde kamu harcamalarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi önemli bir araştırma konusudur.

BRICS ülkeleri gelişmekte olan gelişmiş ülkelerdir ve kamu giderlerinin ekonomik kalkınma, toplumsal refah ve işgücü istihdamı üzerindeki etkileri kuramsal olarak test edilmiştir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünü takiben ilk bölümde kamu harcamaları kavramsal bir çerçevede ele alınarak, kamu harcamalarının tanımı, kapsamı, sınıflandırılması ve ekonomiye olan etkileri incelenmiştir. Bu kapsamda, harcamaların artış nedenleri ile harcama düzeyini etkileyen faktörler açıklanmış. Ayrıca kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, klasik ve modern görüşler çerçevesinde sorgulanmış; devletin ekonomik hayatta üstlenmesi gereken rollerin ne ölçüde olduğu irdelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, bu ilişkinin yönü ile niteliği hakkında bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde BRICS ülkelerinde kamu harcamaları ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise; BRICS ülkelerinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki (1987-2023) dönemi ele alınarak panel veri seti ile analiz edilmiştir. Konuyla ilgili ekonometrik testlere yer verilmiş ve yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgular ve sonuçlar yorumlanmıştır. Literatürde öne çıkan farklı yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI KAVRAMI VE KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Bu bölümde, kamu harcamalarına ilişkin temel kavramalar ele alınmış; tanımı, türleri, harcamalardaki artışa yol açan etkenler ve bu artışı açıklamaya çalışan yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Kamu tarafından gerçekleştirilen cari ve işlevsel harcamalar incelenmiş, bu harcamaların ekonomik yapıya olan etkileri analiz edilmiştir.

1.1.Kamu Harcamalarının Tanımı

İnsanlar toplumsal düzeni sağlayabilmek için her zaman kamu (devlet)sektörüne ihtiyaç duymuşlardır. Toplumsal huzurun sağlanmasında ve kamu ihtiyaçlarının giderilmesinde devletin varlığı her daim önemlidir (Uluatam, 2003). Toplumun ihtiyaç duyduğu bazı hizmetler ülkenin iç ve dış güvenliğinin korunması, adaletin sağlanması sadece devlet(kamu sektörü) tarafından sağlanabilmektedir (Pehlivan, 2012). Bu hizmetler için yapılan harcamalar devletin varlığını sürdürmesi için yapılması gereken zorunlu harcamalardır (Edizdoğan, vd; 2011:41-42). Kamuyla ilgili gereksinimlerin giderilmesi amacıyla kamu harcamaları ortaya çıkmıştır. Kamu hizmetlerinin gerçekleştirilebilmesini sağlamak için kamu harcamaları ortaya çıkmıştır tanımı en fazla kabul edilen tanımdır (Uluatam, 2012:147).

Darve geniş kamu harcamaları olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için merkezi yönetim ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından yapılan harcamalar dar anlamda yapılan kamu harcamalarıdır (Özmen, 2010: 10). Devletin kendi mali kaynaklarını kullanarak yaptığı harcamalarda kamu harcamaları olarak ele alınmaktadır. (Pehlivan, 2012: 65). Bu harcamalar sağlık hizmetlerine yapılan harcamaları, eğitim, sosyal yardımlar ve savunma hizmetlerine yapılan harcamaları kapsamaktadır (Celebcioğlu,2011: 7). Geniş anlamda kamu harcamaları devletin üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirebilmesi adına yapmış oldukları faaliyetlerin maliyetine giren faktörlerin tümüne denilmektedir (Kaya ve Yılmaz 2005). Geniş anlamda kamu harcamaları devletin alması gereken bazı gelirlerden vazgeçmesi devletin parasal harcamalarıyla birlikte vergi muafiyeti, vergi istisnası ve amortismanlar gibi giderleri de geniş anlamda kamu harcamasıdır (Yüksel , 2022).

Geniş anlamda kamu harcamaları aşağıda ifade edilmiştir (Aksoy, 1991'den aktaran: Eroğlu, 1998: 6).

- Devlet ile yerel yönetimlerin yaptığı harcamalar
- Kamu İktisadi Kuruluşlarının harcamaları
- Sosyal Sigorta Kurumlarının harcamaları
- Topluma faydalı hizmetlerde bulunan kurumların harcamaları
- Vergi harcamaları
- Özel kişilerin yaptıkları bağış ve yardımlar
- Devlet aktifinde meydana gelen azalmalar

1.2.Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Ülkelerin ekonomik şartlarına göre çeşitlilik gösteren kamu harcamalarının sınıflandırılması farklı kamu hizmetlerine yapılan harcamaların gruplandırılmasında; bu gruplar arasında kıyaslamaların yapılabilmesinde artan kamu harcamalarının hangi alanlara doğru kuvvetli, hangi alanlara doğru yavaş gidişatları noktasında bizlere fikir verebilmektedir.

Kamu harcamalarının etkin bir şekilde yönetilmesi ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılması için belli sınıflandırma kriterlerine tabi tutulması önemlidir. Bu kapsamda kamu harcamaları; ekonomik ayırım, idari ayırım ve fonksiyonel ayırım olarak 3 ana başlık altında incelenir (Ejder,2011:81).Kamu hizmetlerine ilişkin yapılan harcamaların belirli sınıflandırılması ve bu gruplar arasında kıyaslamaların yapılması hem harcamaların finansmanında kullanılacak kaynakların gerçek bir şekilde dağıtılmasına hem de toplumun ekonomik ve sosyal beklentilerinin karşılanmasında oldukça etkilidir.

1.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Sınıflandırma

Ekonomik anlamda kamu harcamalarının sınıflandırılmasındaki temel amaç, buharlamaların milligelire ve kalkınmaya etkilerini incelemektir. Ekonomik ayırım, harcamaların ekonomik amaçlarını dikkate alarak yapılan bir sınıflandırmadır. Bu

+

sınıflandırma, kamu harcamalarının toplam hâsılaya katkıda bulunma derecesine göre yapılır(Akyüz ve Çalışkan 2015: 189).

Türkiye’de bütçe sisteminde ekonomik ayrıma göre kamu harcamaları 3 başlık altında incelenmektedir. Bu sınıflandırmalar transfer harcamaları, yatırım harcamaları ve cari harcamalarıdır. Yatırım ile cari harcamalar ekonomik anlamda ekonomiye doğrudan bir katkı sağlarken; transfer harcamaları ise ekonomik anlamda herhangi bir katkı oluşturmamaktadır (Aydın ve Çaşkurlu, 2013:188).

1.2.1.1. Yatırım Harcamaları

Dayanıklı mallar için yapılan ve uzun vadede fayda sağlayacak(1 yıldan fazla olan) harcamalara yatırım harcamaları denir. Alt yapı harcamaları kamu harcamalarının bir alt kategorisi olarak ele alınır ve uzun vadede ülkelerin refahı üzerinde kalıcı etkiler oluşturur (Tarı, 2015:312). Havalimanı, yol, köprü, tünel, baraj, enerji, su ve kanalizasyon, makine ve taşıma gibi kalemler, yatırım harcamaları grubunda yer alır (Kalenderoğlu, 2005:45).

Yatırım harcamaları hem GSMH üzerinde olumlu bir etki yararmışken hemde ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır (Ulutürk, 1997:115-116).Yatırım harcamaları aynı zamanda ülkelerin sosyoekonomik durumlarını daha iyi bir konuma getirebilmek ve ekonomik kalkınmanın sağlanması için yapılan harcamalardır (Akdoğan, 1999: 86).

1.2.1.2. Transfer Harcamaları

Transfer harcaması terimi, 20. yüzyılda Arthur Cecil Pigou tarafından kullanılmıştır (Diler, 2011: 17). Karşılıksız olarak kamunun toplumsal kesime yaptığı harcamalara transfer harcamaları denir (Ejder, 2006: 18-19). Transfer harcamalarının amacı yoksul bireylerin alım gücünü destekleyerek gelir dağılımındaki eşitsizliği gidermek, kişilere ve firmalara ekonomik koşulları iyileştirecek yardımlar sunmaktır(Ünen, 2015: 6).

Bakıma muhtaç olan kişilere yapılan ödemeler, kamu kuruluşlarına yapılan transferler, dul maaşı, gazi maaşı, şahıslara yapılan ödemeler transfer harcamalarıdır (Ulutürk, 1997: 138-139).

Transfer harcamalarının gelişmiş ülkelerde kamu harcamaları içinde oranı yüksektir. Sosyal güvenlik harcamaları gelişmiş ülkelerde daha önemli olduğu için

ve bu alana daha fazla pay ayrıldığı için gelişmiş ülkelerde daha yüksektir bu durumda. Kamu harcamaları içinde yatırım ve cari harcamalar önemli bir alan oluşturmaktadır. Ekonominin gelişmeye başladığı bu dönemde transfer harcamalarının payı azalırken ekonomik gelişimin son dönmlerinde ise bu pay artış göstermektedir (Ulutürk, 1997: 141).

1.2.1.3. Cari Harcamalar

Cari harcamalar gerçek harcamaların bir alt kategorisidir ve genellikle tüketim mallarına yönelik olarak gerçekleştirilir (Erginay, 1985:95).

Cari harcamalar kamu harcamaları içerisinde önemli yere sahiptir. Devletin genel işleyişinin devam etmesi amacıyla yaptığı harcamalar cari harcamalardır. Devletin tüketim harcamalarını ifade etmesi ve faydaları süreklilik göstermemesi cari harcamaların özelliğidir. Faydaları devamlılık göstermeyen ve her yıl tekrarlanan mal ve hizmet alımları için yapılan harcamalara cari harcamalar denilmektedir.

Demirbaş alımları, yolluklar vb. harcamalarda cari harcamalardır (Sarıkaya, 2008: 21-22). Ücretler, ısıtma, aydınlatma, personel maaşları, tamir ve bakım giderleri cari giderlerdir (Kökocak, 2011). Faydaları devamlılık göstermeyen ve her yıl tekrarlanan mal ve hizmet alımları için yapılan harcamalara cari harcamalar denilmektedir.

1.2.2. İdari Ayrıma Göre Sınıflandırma

İdari sınıflandırma ülkelerin bütçe yönetim sistemlerinde yaygın bir şekilde kullanılan yöntemlerden biridir. Devletin harcama yapılan organları arasında yapılmış sınıflandırma olduğu için aynı zamanda organik sınıflandırma olarak nitelenmektedir. İdari sınıflandırma harcamalar, kurumlar ve idari birimler bazında sınıflandırılır. İdari sınıflandırma bütçe tekniği ile ilgilidir. Ülkeler arası karşılaştırmalarda idari sınıflandırmalar sağlıklı bir yapı oluşturmaz (Uluatam, 2009:205).

1.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Sınıflandırma

Kamu harcamalarının fonksiyonel açıdan sınıflandırılmasında ele alınan temel husus kamu harcamalarını yapan kuruluşun değil kamu harcamasının hangi amacı ve hedefi gerçekleştirmeye yönelik olarak yapıldığının belirlenmesidir.

Fonksiyonel sınıflandırmada önemli olan yapılan harcamanın hangi amaca doğrudan hizmet ettiği. Fonksiyonel ayrıma göre sınıflandırma; savunma hizmetleri, kamu düzeni ve iskân ve toplum refahı hizmetleri, din hizmetleri, dinlenme, kültür ve sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, sosyal koruma hizmetleri şeklinde sınıflandırılmaktadır (Aksoy,2011:90). Örneğin eğitim harcamaları sadece Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmıyor Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)' e bağlı eğitim kurumları tarafından yapılan eğitim harcamaları da vardır. Bu harcamalar eğitim giderleri olarak ele alınır (Orhaner, 2007:113).

Tablo 1.Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması

Kodu	
01	Genel Kamu Hizmetleri
02	Savunma Hizmetleri
03	Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri
04	Ekonomik İşler ve Hizmetler
05	Çevre Koruma Hizmetleri
06	İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri
07	Sağlık Hizmetleri
08	Dinlenme, Kültür ve Din hizmetleri
09	Eğitim Hizmetleri
10	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri

Kaynak:<http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10829,03fonksiyonelpdf.pdf?0>

Kamu harcamaları işlevsel açıdan belirli kategorilere ayrılarak analiz edilmektedir. Bu sınıflandırma, kamu hizmetlerinin niteliğine göre yapılan bir ayrımı ifade eder, analiz belirli başlıklar altında detaylandırılarak ele alınmaktadır (Boztepe2012: 26-27).

1.2.3.1. Adalet ve Yargı Harcamaları

Ülkelerin genel düzenini, işleyişini, refahını adalet ve yargı hizmetleri sağlamaktadır. Özellikle yargı sisteminin bu amaçları gerçekleştirmek için yapmış olduğu harcamalar adalet ve yargı harcamalarıdır. Ülkede kanunların objektif bir şekilde uygulanması ve bu kanunların anayasaya uygun olup olmadığının denetlenmesi ayrıca hukuk sisteminin bağımsız olması gerekmektedir (Mere, 2006: 57).

1.2.3.2. Genel Hizmet Harcamaları

Kamu kurum ve kuruluşlarının devlet idaresine ait görev ve sorumlulukları yerine getirmek için yaptıkları tüm harcamalar genel hizmet harcamalarını oluşturmaktadır (Özbaran, 2004:127). Devletin yasama ile yürütme organlarının görevlerini yerine getirmek için kamu kuruluşlarının yaptığı harcamalardan oluşmaktadır. Bu harcamalar, devletin temel kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerini sürdürmesi için gerekli olan giderleri kapsamaktadır.

Genel hizmet harcamalarını yapan temel kurumlar şunlardır: TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık kaldırılmadan önce), Sayıştay, Danıştay, Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı örnek gösterilebilir (Ulutürk, 1998:202, 2004 Bütçe Gerekçesi, 2003:78).

1.2.3.3. Eğitim Harcamaları

Topluma ve bireylere yarar sağlayacak unsur eğitimidir. Kaliteli bir eğitim için bu alana yatırım yapılması gereklidir. Eğitimin bireysel, toplumsal ve ekonomik boyutlarının olması devlet tarafından üretilmesi ve kontrol edilmesi gerektiğini göstermektedir (Özbaran, 2004:129-130).

Eğitime yapılan harcamalar bireylere istihdam imkânı sağlamaktadır. Eğitim görmüş bireylerin sayılarının artması ülke ekonomisinde kaynak verimliliğinin çoğalması demektir. Uzun vadede ekonomik ve sosyal yaşamın tümüne etki eden bu harcamalar, kamusal nitelikli olmalıdır ve toplumsal yarar hedeflendirilmelidir. Ayrıca insan sermayesine yapılan yatırımlar işletmelerin ekonomik gücünü arttırmakta ve ekonomik krizlere karşı dayanıklılığı sağlamaktadır. Eğitim anlayışının bu açıdan kamu hizmeti olarak yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir.

Devlet uzun vadeli yatırımları önceliklendirerek bireysel değil, toplumsal yararı hedeflemelidir. Bu nedenle yapılan bu harcamalar kamusal nitelikli olmaktadır (Güner, 2002. 83-84).

1.2.3.4. Altyapı Harcamaları

Alt yapı harcamaları ekonomik sistemin düzgün işleyişini ve istikrarını sağlamak için önemlidir. Devletin bu harcamaları yapmasının temel amacı sosyal faydayı artırmaktır. Ekonomide üretim faktörlerinin verimliliğini alt yapı harcamaları etkilemektedir. Demiryolları, enerji, karayolları, sulama, limanlar vb. yatırımlar alt

yapı harcamalarıdır. Alt yapı harcamaları ekonomideki yatırımların verimliliğini artırdığı gibi aynı zamanda, bu hizmetlerin maliyetlerini düşürerek ülkeler arası fiyat farklılıklarını en aza indirir (Bulutoğlu, 2002: 306-314). Kamu harcamalarından biri olan alt yapı harcamaları ülkedeki kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Karayolları, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, ÇŞB, ETKB tarafından yapılan harcamalardır (Özmen, 2010).

1.2.3.5. Sağlık Harcamaları

Kamu harcamaları içerisinde yer alan en önemli unsurlardan biri de sağlık alanında yapılan harcamalardır. Sağlık harcamaları toplumun ekonomik gelişimine katkı sağlayan bir unsurdur. Sağlık alanında yapılan yatırımlar, bireylerin çalışma potansiyelini artırarak daha sağlıklı bir iş gücünün oluşmasına zemin hazırlar. Sağlıklı bir toplumda iş gücü kaybı azalır ve verimlilik artar; bu da uzun vadede ekonomiye fayda sağlar.

Devletin sağlık hizmetlerine yönelik sorumlulukları yalnızca Sağlık Bakanlığı ile sınırlı değildir. SSK, BAĞ-KUR ve belediyeler gibi çeşitli kurumlar da sağlık alanında hizmet sunmaktadır. Ayrıca, sağlık hizmetlerini etkin bir şekilde planlamak için hem doğrudan hem de dolaylı olarak sağlık kuruluşlarının kaynaklarının incelenmesi ve yönetilmesi gereklidir (Ulutürk, 1998:180).

Bir ülkenin ekonomik kalkınmasıyla bağlantılı olarak sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlar, hem bireylerin yaşam kalitesini yükseltir hem de üretim süreçlerinde önemli bir rol oynar. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve iş gücü kayıplarının enazandırılması, sağlık harcamalarının uzun vadede sağlayabileceği faydalar arasında yer alır (Gümüş, 2005: 31-32).

1.2.3.6. Savunma Harcamaları

Savunma harcamaları, bir ülkenin iç ve dış tehditlere karşı korunmasını sağlamak amacıyla milli gelirden ayrılan bütçeyi ifade eder. Bir ülkenin ihtiyaç duyduğu savunma harcamalarının kapsamı, ülkenin güvenlik gereksinimlerinin titizlikle değerlendirilmesi ile belirlenir. Bu harcamalarının büyük bir kısmı Milli Savunma Bakanlığı bütçesiyle karşılanır (Güner, 2002:86; Ulutürk, 1998:18).

Savunma harcamaları; alt yapı projeleri, personel giderleri ve Ar-Ge faaliyetleri gibi farklı unsurlardan oluşur. Ülkenin coğrafi konumu, politik yapısı, teknolojik

gelişmişlik seviyesi ve askeri ihtiyaçları, bu harcamaların miktarını ve dağılımını etkiler. Modern silah teknolojileri ve hızlı değişen güvenlik tehditleri, savunma harcamalarının artışındaki en önemli etkenlerden biridir (Güner,2002:86-89; Ulutürk, 1998:182).

1.3.Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri ve Konuya İlişkin Yaklaşımlar

Ekonomide yaşanan ekonomik, sosyal ve toplumsal gelişmeler kamu harcamalarının sürekli bir artış eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır (Eker ve Tüğen, 1994:60). Kamusal faaliyetlerin genişlemesiyle birlikte, kamu harcamalarında dikkate değer bir yükseliş gözlemlenmektedir. Ancak bu artış, sadece gelişmekte olan ekonomilere özgü bir durum olmayıp, gelişmiş ekonomilerde de gözlemlenmektedir. Bunun temel nedeni kamu harcamalarının artışının ekonomik etkinliği artırması ve ekonomik sorunlara çözüm bulma sürecini kolaylaştırmasıdır (Orhaner, 2007: 105). Kamu harcamalarındaki bu yükseliş, yalnızca devlet ekonomisinde büyüme sağlamakla kalmaz, aynı zamanda da etkin kamu hizmetlerinin sunulmasında olanak tanır. Ancak bu artışların, sadece harcamaların büyüklüğüne odaklanarak değerlendirilmesi, yanıltıcı sonuçlara yol açabilir. Çünkü kamu harcamalarının ekonomiye etkisi, harcamaların niteliği ve yönetim biçimi ile doğrudan ilişkilidir. Kamu harcamalarındaki artışın temel nedenleri arasında devlet anlayışındaki değişim, siyasi gelişmeler, savaş ve teknoloji alanındaki ilerlemeler ile nüfus artışı yer almaktadır. Yapılan kamu harcamaları, vatandaşlara ulaştırılan mal ve hizmetlerin sayısını arttırmaktadır (Kalenderoğlu, 2012: 63-65).

Tablo 2.Kamusal Harcamalarda Artışı Tetikleyen Etkenler

Gerçek Artış Nedenleri	Görünüşte Artış Nedenleri
Nüfus Artışı	Bütçe Usulünün Değişmesi
Teknolojik gelişmeler	Para Ekonomisinin Yaygınlaşması
Savaş ve Savunma Harcamalarındaki Değişmeler	Paranın Değerinin Düşmesi
İktisadi Nedenler	

Kaynak:Öğretir, 2019: 97.

1.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri

Kamu hizmetleri ve bu hizmetlerde meydana gelen artışlar reel kaynaklı artışlardır. Devlet tarafından gerçekleştirilen kamu harcamalarında meydana gelen reel artışlar gerçek artışlardır.

Kamu harcamalarındaki reel artışın temel nedenleri şunlardır:

- Kamu harcamalarının milli gelirden aldığı payın artması.
- Kamu hizmetlerinde kullanılan malların bireylere düşen payının önceki dönemlere kıyasla artması.

Bu artışlara nüfus artışı, teknolojik gelişmeler, savaş ve savunma harcamalarındaki değişimler gibi faktörler neden olmaktadır (Edizdoğan, 2008: 65; Kalenderoğlu, 2005: 36).

1.3.1.1.Nüfus Artışı

Ülkede nüfusun artması, devletin daha fazla kamu hizmeti sunmasını gerekli kılmakta ve bu durum kamu harcamalarını arttırmaktadır. Sağlık, barınma, eğitim ve yiyecek gibi ihtiyaçların karşılanması da harcamaların yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca devletin sunduğu hizmetlerin miktarı kadar niteliğinin de artması önemlidir (Edizdoğan, 2007: 70-71; Kalenderoğlu, 2005: 36).

1.3.1.2.Teknolojik Gelişmeler

Ekonomide meydana gelen teknolojik gelişmeler ülkeleri ve o ülkede yaşayan bireylerin yaşam standartlarını ve ihtiyaçlarını da doğrudan etkilemektedir. Teknolojik gelişmeler yeni hizmet alanlarını ortaya çıkararak devletin bu alanda daha fazla yatırım yapmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu durum devletin teknolojik alanda daha fazla harcama yapmasına neden olmaktadır (Edizdoğan, 2007: 70).

Her yeni teknolojik yenilik, devlet üzerinde mali bir baskı oluşturarak, mevcut kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasını gerektirir. Teknolojik gelişmelerin hızlanmasıyla birlikte devletler, bilimsel araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine daha fazla önem vermektedir. Bu tür harcamalar aynı zamanda ekonomik büyümeyi de destekler. Ayrıca teknolojik gelişmeler yalnızca bireysel düzeyde değil, makroekonomik düzeyde de önemli sonuçlar doğurur. Aynı zamanda ekonomik büyüme ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasında da etkili bir

rol oynamaktadır. Teknolojik gelişmeler daha adil bir gelir dağılımı ve verimli bir ekonomi için kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Sofuoğlu, 2023:215-223).

1.3.1.3.Savaş ve Savunma Harcamalarındaki Değişmeler

Savaş ve savunma harcamaları kamu harcamalarında artış gösteren kalemlerden biridir. Özellikle savaş tehdidinin bulunduğu ülkelerde askeri savunmaya yönelik yatırımlar büyük önem taşır. Bu harcamalar, sadece savaş dönemlerinde değil, savaş öncesi ve sonrasındaki süreçlerde de devlet bütçesinde bir ağırlık oluşturur. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle, yeni nesil savaş araçlarının ve savunma sistemlerinin geliştirilmesi ve üretilmesi, bu harcamaları artırmaktadır (Kökocak, 2011: 234).

Gelişen teknolojiler, sadece mevcut savunma araçlarının çeşitlenmesini değil, aynı zamanda maliyetli ürünlerin geliştirilmesini de teşvik etmektedir. Bu durum savaş ve savunma harcamalarına ayrılan payın devlet bütçesinde sürekli artış göstermesine yol açmaktadır (Orhaner, 2007: 109).

1.3.1.4. İktisadi Nedenler

İnsanların sonsuz ve sınırsız ihtiyaçları bulunmaktadır. Bireylerin gelir seviyeleri arttıkça zorunlu olan ihtiyaçlarını oluşturan yeme, içme, giyinme ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılarken, gelir seviyeleri artmaya devam ederken bu ihtiyaçlarının yanında kültür, sanat dinlenme, spor gibi sosyal faaliyette bulunma istekleri de artış göstermektedir (Türk,2005:41). Bu durum bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik yeni hizmetlere ihtiyaç duymalarını beraberinde getirmektedir. Bu sebeple tıpkı ekonomideki bireyler gibi kamunun ihtiyaçları da karşılandıkça artmakta ve yeni ihtiyaçları da beraberinde getirmektedir. Örneğin sağlık, eğitim ve alt yapı harcamaları gibi alanlarda devlet harcamaları, bireylerin gelir seviyesinebağlı olarak şekillenmekte ve artmaktadır (Akdoğan, 2003: 64).

1.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Görünüşte artış nedeni oluşturan durumlarda kamu harcamaları gerçekte artmadığı halde artmış gibi görünür. Devlet tarafından kullanılan üretim faktörlerinden (emek, sermaye, girişimci) miktarında herhangi bir değişkenlik söz konusu değilken çeşitli nedenlerle kamu harcamalarının rakamsal olarak artışı görünüşte artış olmaktadır. Kamu harcamalarında görünüşte artışa neden olan faktörler; bütçe usulünün

değişmesi, para ekonomisinin yaygınlaşması, paranın değerinin düşmesi şeklinde sıralanabilir.

1.3.2.1. Bütçede Safi Usulden Gayri Safi Usule Geçilmesi

Kamu harcamalarının görünüşte artış göstermesinde bütçe usullerinde zaman içerisinde meydana gelen değişimler etkili olmaktadır. Bu değişimin en önemli faktörü ise gayri safi bütçeye geçilmesidir. Yani yapılan harcamalar bütçeye ayrı ayrı yazılmaya başlanmıştır. Yapılan harcamalar safi usulde görünmezken gayri safinin benimsenmesiyle birlikte kamu harcamaları olarak görünmeye başlamış ve bütçeye gider olarak yazılmıştır. Harcama miktarlarında ya da kapsamalarında bir değişiklik olmamasına karşın, bu kalemlerin gider olarak gösterilmesi nedeniyle bütçede gider rakamlarında artış meydana gelmiş bu da kamu harcamalarının görünürde artmasına yol açmıştır (Kalenderoğlu, 2012: 63).

1.3.2.2. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması

Ekonominin gelişmesiyle birlikte aynı ekonomiden para ekonomisine geçiş süreçleri hız kazanmıştır. Para ekonomisinin yaygınlaşması, geleneksel takas ekonomisinden nakit ekonomilere geçiş anlamına gelir. Bu durum devletin yaptığı harcamalar açısından yeni düzenlemeler yapmasını gerektirmiştir. Zamanla ekonomilerin bütününde para kullanımı yaygınlaştıkça, vergilendirme sistemleri bu yeni yapıya uyum sağlamış, geleneksel takas yoluyla karşılanan hizmet ve mal bedelleri yerini nakdi işlemlere bırakmıştır (Uluatam,1999:217). Bu değişimle birlikte kamu hizmetlerin nakdi olarak sunulması kamu harcamalarının görünüşte artmasına sebep olmuştur. Ancak bu artış gerçekte bir büyümeyi yansıtmak yerine para ekonomisinin etkileri doğrultusunda ortaya çıkmıştır (Edizdoğan, 2007: 64).

1.3.2.3. Paranın Değerinin Düşmesi

Kamu harcamalarının görünüşte artış sebeplerinden biride paranın değer kaybıdır. Enflasyonfiyatların genel seviyesinin artmasına yol açarakaynı miktarda mal ve hizmet sunumunu daha yüksek harcama tutarlarıyla gerçekleştirilmesini gerektirir. Bu durum kamu harcamalarının reel anlamda değil, nominal olarak yükselmesine neden olmaktadır (Pelin, 1945: 40).

+

Görünürdeki artış, kamu hizmetlerinde herhangi bir niteliksel veya niceliksel değişiklik olmamasına rağmen, ekonomik faktörler nedeniyle harcamaların rakamsal olarak büyümesi anlamına gelir (Çelik, 2010: 17).

1.4. Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Yaklaşımlar

Kamu harcamalarındaki artışı açıklamaya yönelik çok sayıda çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Özellikle 19.yüzyılın sonlarında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çeşitli teori ve model geliştirilmiş olup ampirik çalışmalar yapılmıştır (Durmuş, 2008:230-231). Bu yaklaşımlar arasında Richard Musgrave, Adolph Wagner, A. Peacock, Solomon Fabricant yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

1.4.1. Wagner Yaklaşımı: Kamu Harcamalarının Sürekli Artışı

Wagner kanunu 19.yüzyılda Alman iktisatçı Adolf Wagner tarafından ortaya atılmış bir teoridir. Sanayileşme ve ekonomik büyümenin hız kazandığı Almanya’da ortaya çıkmıştır. Bu kanun ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen ve “devletin genişlemesi hipotezine” dayanan bir yaklaşımdır. Wagner kanunu sosyal devlet anlayışı ile kamu harcamalarının artışı arasındaki ilişkiyi anlamak için önemli bir referans noktası haline gelmiştir. Ancak her ülkede aynı şekilde uygulanabilir olmadığı için eleştirilerde almıştır. Wagner Yasası’na göre, kamu harcamaları milli gelire kıyasla daha hızlı bir artış eğilimi içerisindedir (Pehlivan, 2005,72). Kamu harcamalarının büyük bir kısmı eğitim sistemine ve sosyal reformlara harcanmıştır. Wagner ekonomik büyüme sürecinde bu tür harcamaların kaçınılmaz olarak artacağını öne sürmüştür. Sanayileşme devletin alt yapı hizmetlerini artmasını gerektirir (yol, köprü, elektrik vb.). Bu hizmetler kamu harcamalarını arttırır. Nüfusun artmasıyla eğitim, sağlık, ulaşım gibi kamu hizmetlerine talep artar. Devlet bu ihtiyaçları karşılamak için daha fazla harcama yapar. Ekonomik büyüme ile birlikte toplum, sosyal ve refah hizmetlerinden daha fazla fayda bekler. Devlet daha fazla kalkınmayı desteklemek için daha fazla kaynak ayırır. Bir ülkenin kapasitesi büyüdükçe, devletin sunacağı kapsam ve harcamalarda genişler ve harcamalarda büyüme gözlenir (Akyüz, 1999:30).

1.4.2. A. Peacock ve J. Wiserman: Sıçrama Tezi Yaklaşımı

Kamu harcamalarının sıçrama tezi yaklaşımını A. Peacock ve J. Wiserman Wagner’in yasasını sorgulayarak çalışma yapmışlardır (Galbraith, 1968:17). Kamu

harcamalarının artışını açıklamak için kullanılan bir teoridir. Yapılan araştırmalar kamu harcamalarındaki artışın süreklilik göstermediği için sıçramalı bir şekilde olduğu sonucuna varmışlardır (Kapıcı, 2008:49).Peacockve Wiserman’agörekamu harcamaları uzun vadede ve sürekli bir şekilde artmamaktadır. Özellikle ekonomik krizler, savaşlar, doğal afet gibi olağanüstü durumlar bu sıçramaları tetikler. Ayrıca Peacockve Wiserman tarafından İngiltere’de kamu harcamaları incelenmiş, özellikle savaş dönemlerinde kamu harcamalarının sıçrama etkisiyle arttığını gözlemlemişlerdir. Savaş sonrasındaki dönmlerde bile kamu harcamaları eski seviyesine dönmemiş, hatta sürekli bir artış göstermiştir (Pehlivan, 2011: 68). Bundan dolayı; Peacock ve Wiserman’ın teorik açıklamaları, literatüre“sıçrama etkisi” olarak geçmiştir.

Savaşlardan sonra kamu harcamalarında bir azalış olsa da bunun düzeyi eskisine kıyasla daha yüksekte olup, kamu gelir ve harcamaları sürekli olarak yükselme eğilimi içerisindedir (Akdoğan, 1999.68-69). Kamu harcamalarının nedeni olarak savaş sonrasındaki dönemlerde artan vergiler ile birlikte artan kamu harcamaları gösterilmektedir.

1.4.3. Musgrave’nın Kamu Harcamaları Yaklaşımı

Musgrave kamu harcamalarının artışını 1890-1948 yılları arasında incelemiştir. Richard Abel Musgrave’nın Ekonomik Gelişme Sürecinin Kamu Harcamalarını Etkilediği yaklaşımı olarak anılmaktadır (Akdoğan,2011:76).Kamu harcamalarındaki artışa savaşla ilgili faktörlerin neden olduğunu ve kamu harcamalarındaki artışın sürekli ve düzenli bir seyir izlemediği görüşünü benimsemiştir. Kamu harcamalarının artış göstermesinde nüfus, kentleşme, sanayileşme ve ekonomiye bağlı olarak ortaya çıkan unsurlarda etkilidir. Musgrave, kamu harcamalarını üç ana kategoriye ayırır; yatırım harcamalar, cari harcamalar ve transfer harcamalardır. Musgrave kamu harcamalarının ekonomik büyümeden farklı şekillerde etkilendiğini dile getirmiştir(Kirmanoglu, 2007:54-55).Musgrave aynı zamanda Rostow’la yaptığı bir çalışmada, kamu harcamalarının artışının ekonomik ve sosyal gelişmelerle yakından bağlantılı olduğunu ortaya koyar ve kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve kalkınmadan farklı şekillerde etkilendiğini savunmuştur. Ekonomik büyüme kamu gelirlerini arttırarak daha büyük harcamaların yapılmasına olanak sağlamış bu

durumda kamu harcamalarının artmasına neden olacağını söylemiştir(Edizdoğan, 2008: 55).

1.4.4. Solomon Fabricant Yaklaşımı

Solomon Fabricant'' 1900 den buyana ABD'de Devlet Faaliyetleri Trendi'' adlı eserinde geniş istatistikî verilerden yararlanarak, kamu harcamalarının arttığı sonucuna ulaşmış fakat bu durumun diğer ülkelerde de olup olmadığının ciddiyle araştırılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Solomun Fabricant, Wagnerve H.C Adams'ın kamu harcamalarındaki artışları incelerken ele aldıkları ülke sayısının az olduğunu, araştırmaların eksik bilgilere dayandığını bu nedenle de bir kanun düşüncesine ulaşmadan önce durumun detaylı ve daha kapsamlı olarak incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Solomon Fabricant ABD'nin kamu harcamaları ve ekonomisi ile ilgili geniş istatistikî verilerle yapmış olduğu çalışmada artışı doğrulamış ancak diğer ülkelerde de aynı sonucun olup olmadığını yeniden ve geniş ölçekte incelenmesi gerektiğini savunmuştur (Nadaroğlu,1998:145;Edizdoğan, 2008: 54-55).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI VE BÜYÜME MODELLERİ

2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Toplumsal refah ancak ekonomik büyüme sayesinde gerçekleştirilmiştir. Ülkelerin sınırlı kaynakları ile sınırsız ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Ekonomik büyüme herhangi bir ülkenin üretim kapasitesinin belirli bir dönem içerisinde artması anlamına gelmektedir. Bu büyüme Gayri Safi Yurtiçi Hasıla veya Safi Milli Hasıla gibi ekonomik göstergelerle ölçülür. Başka bir ifadeyle ülkenin milli gelirindeki artışa karşılık gelir. Ekonomik büyüme, gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir konudur. İktisadi unsurların oluşumundaki temel gösterge makroekonomik oluşumdur (Çetinkaya vd. 2017: 211).

Bir ülkede büyümeden bahsedebilmek için üretim mallarının kapasitesinin artmasıyla ekonomik büyümede genişleme söz konusu olur. Başka bir ifadeyle üretim imkânları eğrisinin sağa doğru kayması ekonomik büyümeyi gösterir. Bu, kaynakların büyümesi ve ayrıca ekonomideki teknolojik ilerlemedir. Üretim imkânları eğrisinde meydana gelen sağa doğru kayma ekonomik büyümenin sağlandığını yani söz konusu ekonomide teknolojinin, eğitim seviyesinin, üretimin, fiziki sermayenin, gelirin arttığını göstermektedir (Parasız, 2008).

Ekonominin uzun dönemde büyümesini belirleyen temel etkenler olarak, ülkenin doğal kaynaklardaki ve sermayesindeki artış, teknolojik gelişmeler ve ülkenin sahip olduğu işgücü sayılabilir (Tomanbay ve Gümüş, 2004: 102).

2.2. Ekonomik Büyümeyi Belirleyici Faktörler

2.2.1. İşgücü

İşgücü veya insan sermayesi ekonomik gelişme sürecinin iktisadi kalkınmanın unsurları içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Üretime katılan ya da herhangi bir işte çalışan insanların, iş görenlerin bir işte ortaya koydukları bedensel ve zihinsel çabaların tümüne işgücü (emek) denir. İşgücü sadece fiziksel emeği değil aynı zamanda bilgi beceriyi de kapsar. İşgücünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi işgücünün kalitesi, işgücünün verimliliği ve işgücünün miktarına bağlıdır (Han ve Kaya, 2004: 269).

Büyümeyi etkileyen faktörlerin başında nüfus miktarı, nüfus artış hızı ve nüfusun yapısı yer alır. Bir ülkedeki toplam çalışabilir nüfus ve işgücü piyasasına katılım oranı işgücü arzını belirler (Samuelson and Nordhaus, 1989: 855).

2.2.2. Doğal kaynaklar

Doğal kaynakların ekonomik büyümeye etkileri olumlu ve olumsuz olacağı üzerine çalışmalar yapılmış ve bu iki görüş ile birlikte doğal kaynaklar bakımında zengin ülkelerde doğal sermayenin ekonomik gelişmeyi destekleyeceği ve büyüme performansının artacağı yaygın görüştür. Fakat olumsuz olacağını düşünenlere göre bu bir talihsizlik olarak kendini ortaya koyar.

Afrika ülkelerinde yer altın kaynakları bakımından en çok elmasın bulunduğu ülke olduğu fakat teknolojik düzeyin yeterli olmayışından kaynaklı elmas madenin işlenememesinde ötürü ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini düşünmek yanlış bir görüştür. Diğer taraftan olumlu olacağı üzerine petrol ve diğer yer altı kaynaklarının ülkeyi hem zenginleştirmiş hem de geliri yüksek ülkeler arasına alırken diğer ülkelere yapılan ihraç sonucunda büyümeyi pozitif yönde etkileyeceğini göstermiştir. Ayrıca üretimde yeterince kullanılmayan ya da az kullanılan doğal kaynakların üretime katılması da ekonomik kalkınmaya olumlu katkı sağlar (Dinler, 1998: 16).

2.2.3. Teknoloji

İnsanların varlığı teknolojiyle aynı düzlemde ilerlemeye devam etmekte ve etkileşimde bulunmaktadır. Teknoloji hayatın her alanına etki etmekle birlikte firmalar pazar arayışıyla güçlerini göstermek peşinde olduğunu ülkelerin ise refah, zenginlik ve gelişmişlik olarak en iyi duruma gelmeleri için teknolojik düzeylerde yüksek olacağı ve gücünü gösterebileceği ölçüde kendini gösterir. Teknojideki yeniliklere direnç gösteren ülkelerin ekonomik uygulamaları etkisiz kalacaktır (Algan, Manga ve Tekeoğlu, 2017: 332).

Teknolojik gelişmeler bazı temellere dayanır. Bunlar yeni ürün üretmek, teknolojik ürünler icat etmek yeni üretim teknikleri kullanıp uygulamak ve büyük pazarlarda 'ulusal anlamda' üretim yapmak zorundadır. Teknolojinin her geçen gün gelişerek ilerlemesi, yenilenmesi hizmet, sağlık, askeri ve ekonomi gibi birçok alanda etkisini göstermektedir (Fikir, 2010: 10).

2.2.4. Sermaye Birikimi

Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin başında önemli bir unsura sahip olan faktörde sermayedir. Sermaye insanlar tarafından üretilmiş olan üretim araçlarıdır. Sermaye üretim araçları araç-gereçler, teçhizat gibi üretimi arttırmaya yönelik unsurları kapsar. Sermaye birikimi mevcut gelirin tasarruf edilerek gelecekteki üretimi arttırmak amacıyla yatırıma dönüştürülmesidir. Araç gereçler makine ve teçhizatlar gibi unsurlar fiziki sermaye stokunu artırır ve üretim düzeyinin yükselmesine katkıda bulunur. Böylece yeni kaynaklar oluşur ya da mevcut kaynaklar daha verimli kullanılır (Berber, 2006: 28-29).

2.3. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

Ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin kişi başına düşen reel millî geliri artıracak şekilde sürekli genişlemesi olarak tanımlanabilir (Ünay, 1983). Ekonomik büyüme teorisi, uzun vadeli bir perspektife sahip olup, tarihsel arka planı olan bir konu niteliği taşımaktadır. Büyüme teorisi genellikle gelişmiş ülkeler bağlamında ele alınırken, kalkınma teorisi daha çok gelişmekte olan veya ekonomik geçiş sürecinde bulunan ülkeler için kullanılmaktadır (Wan, 1971:2). Fakat ekonomik kalkınma; ekonomik yapıda köklü değişiklikleri ve yeniden yapılanmaları ifade ederken, bu sürecin temelinde ekonomik büyümenin yer aldığı bir gerçektir. Teknolojik gelişmeler, araştırma-geliştirme faaliyetleri, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi kalkınmanın temel bileşenleri, daha yüksek gelir düzeylerini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla gelir artışını ifade eden ekonomik büyüme, kalkınmanın vazgeçilmez bir ön koşuludur. Gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması ve sürdürülebilir kılınması, temel hedeflerden biridir. Gelişmiş ülkeler bu sürecin sürekliliğini korumaya çalışırken, gelişmekte olan ülkeler ise büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla sürekli ekonomik düzenlemeler yapmakta ve çeşitli politikalar geliştirmektedirler.

Ekonomik büyüme, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasındaki belirgin farklılıkların bir sonucu olarak önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik yapıları bozulan ülkelerin eski seviyelerine ulaşma çabaları, bağımsızlığını yeni kazanmış olan ülkelerin kalkınma arayışları ve sosyalist sistemle yönetilen ülkelerin kapitalist ekonomilere yetişme ve onları geçme gibi hedefleri, ekonomik kalkınma ve büyüme konularına olan ilgiyi artırmıştır. Bu dönemde, gelişmiş ve

gelişmekte olan ülkeler arasındaki kişi başına düşen gelir düzeylerindeki büyük farklar, büyüme konusundaki duyarlılığı daha da arttırmıştır. Yapılan araştırmalar, neden bazı ülkelerin diğerlerinden daha zengin olduğu ya da bazı ekonomilerin neden daha hızlı büyüdüğü gibi temel soruları gündeme getirmiştir.

Ekonomik büyümenin ölçümünde istikrar kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Lucas'ın da ifade ettiği gibi, “Ekonomik büyümedeki küçük iniş çıkışları gidermek halkın refahına yalnızca sınırlı katkılar sağlar. Bu nedenle, odağı uzun vadeli ekonomik büyüme gibi konulara çevirmemizin zamanı gelmiştir”(Krugman, 2010:1). Peterson’a göre ise, “Bir ekonomide üretim kapasitesi; üretim faktörlerinin niceliği, niteliği ve teknolojik düzeye bağlıdır. Bu bağlamda ekonomik büyüme, söz konusu faktörlerin genişletilmesi ve geliştirilmesi sürecini içerir”(Peterson, 1976:387). Gerçekten de kısa vadede üretimi artırmak çoğu zaman sınırlı imkânlarla mümkündür; birçok yatırımın sonuçları ancak uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, gelir artışının sektörel kaynaklarını da dikkate almak gerekir. Örneğin, herhangi bir sektörün millî gelir içindeki payının azalması, o sektörde yaratılan toplam gelirden bir azalma olduğu anlamına gelmeyebilir; bu sadece sektörel pay dağılımındaki bir değişime işaret edebilir. Ayrıca, sistemsel değişim açısından bazı kurumsal yapıların ya da mülkiyet biçimlerinin dönüşümü de üretimi artırarak büyümeyi hızlandırabilir. Bu çerçevede büyüme, büyümenin hızı, üretim miktarı ve sürekliliğiyle doğrudan ilişkilidir (Özgüven, 1988:38).

Ülkelerin uzun dönemli büyüme oranları arasında görülen farklılıkların nedenleri, bir başka deyişle uzun vadede ekonomik büyümeyi artıran ya da azaltan faktörler, iktisatçılar arasında çeşitli görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Bu nedenle, ekonomik büyüme konusu farklı iktisadi yaklaşımlar ve kriterler doğrultusunda ele alınmıştır. Bu çerçevede, ilk olarak ‘‘Keynes’in Genel Teori’sinden’’sonra ortaya atılan ve modern ekonomik büyüme teorilerinin öncüsü olarak kabul edilen Harrod-Domar büyüme modeline, ardından Neoklasik büyüme modeline ve nihayetinde ekonomik büyümenin sistemin iç dinamikleri tarafından belirlendiğini savunan içsel (yeni) büyüme teorilerine değinilecektir.

2.4. Başlıca Büyüme Modelleri

2.4.1.Klasik Ekol Öncesi Büyüme Modelleri:

İktisat düşüncesinin tarihsel gelişiminde klasik okul öncesi dönem, büyüme ve kalkınma anlayışının ilk sistematik biçimlerinin ortaya çıktığı bir süreci ifade eder. Bu dönemde ön plana çıkan en belirgin yaklaşım merkantilizm olmuştur. Yaklaşık 1450–1750 yılları arasında etkili olan merkantilist düşünce sistemi, iktisadi büyümeyi millî servetin artırılması, dış ticaret fazlası sağlanması ve devletin ekonomik hayattaki etkin rolüyle ilişkilendirmiştir (Appleby, 1978). Merkantilizmin iktisat düşüncesine katkısı, sadece dönemsel politika önerileriyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda sonraki teorik yaklaşımların şekillenmesine de zemin hazırlamıştır (Viner,1937). Klasik okul öncesi büyüme akımlarından bir diğeri ise fizyokrasi akımıdır. Fizyokrasi, 18. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan ve ekonomide doğal düzenin önemini vurgulayan bir düşünce akımıdır (Quesnay,1758). Bu görüşe göre gerçek ekonomik değer yalnızca tarımsal üretimden doğar; sanayi ve ticaret üretken sayılmaz. Fizyokratlar, ekonominin kendi kurallarıyla işlemesi gerektiğine inanmış ve devlet müdahalesine karşı çıkmışlardır. "Bırakınız yapsınlar" anlayışıyla serbest piyasa sistemini savunmuşlardır. Akımın önde gelen ismi François Quesnay, ekonomik ilişkileri açıklamak için ilk kez sistemli bir model olan “Ekonomik Tablo”yu geliştirmiştir. Fizyokrasi, daha sonra gelişecek olan klasik iktisat düşüncesinin temelini atmıştır.

2.4.1.1. Merkantilist Akımı

Merkantilist düşünce, ekonomik büyümeyi nüfus artışı, düşük üretim maliyetleri, dış ticaretin teşviki ve para arzının artırılması gibi unsurlarla açıklayan tarihsel bir iktisadi yaklaşımdır. Bu anlayışa göre bir ülkenin zenginliği, sahip olduğu değerli madenler ve dış ticaret fazlasıyla ölçülmektedir (Kepenek ve Yentürk,2020). Nüfus artışı, üretim maliyetlerini düşürerek ihracatın artmasına olanak sağlarken, düşük ücret ve faiz oranları üretimin ve yatırımın teşvik edilmesinde önemli rol oynamıştır. Devletin ekonomik yaşamdaki etkisi son derece belirgindir; üretim, ticaret ve para politikaları doğrudan kamu otoritesi tarafından yönlendirilmiştir. İhracatın teşvik edilmesi ve ithalatın sınırlandırılması, ticaret fazlası yoluyla ulusal servetin artırılmasını hedeflemiştir. Para arzının genişletilmesiyle iç talebin canlandırılabilceği ve istihdamın artırılabilceği düşünülmüştür. Sömürgecilik, merkantilist sistemde önemli bir yer tutmuş; sömürgeler, merkez ülkelere ucuz hammadde sağlayan ve bu ülkelerin üretim fazlasını tüketen yapılar olarak

değerlendirilmiştir. Merkantilizmin şekillenmesinde ekonomik etkenlerin yanı sıra teknolojik gelişmeler, sanayileşme süreci ve toplumsal yapının dönüşümü gibi faktörler de belirleyici olmuştur (Kepenek ve Yentürk,2020).

Feodal yapının çözülmesi, ticaret burjuvazisinin yükselişi ve kapitalist üretim biçimlerinin ortaya çıkışı bu süreçle paralel ilerlemiştir. Zamanla devlet müdahalesine duyulan tepki artmış ve özel girişimciliğe dayalı liberal iktisat anlayışı ön plana çıkmıştır. Fizyokrasi gibi sonraki düşünce akımları, merkantilizmin sınırlılıklarına karşı çıkarak daha serbest bir ekonomik düzenin savunuculuğunu yapmıştır (Viner ,1948)

2.4.1.2.Fizyokrasi Akımı

Fizyokrat iktisat düşüncesi, 18. yüzyıl ortalarında Fransa’da ortaya çıkmış ve iktisadi büyümeyi üretim temelli olarak değerlendiren ilk sistematik yaklaşımlardan biri olmuştur. François Quesnay’in 1758’de yayımladığı Tableau Économique (Ekonomik Tablo) adlı çalışmasıyla şekillenen bu düşünce, tarımsal üretimi ekonominin temel taşı olarak kabul etmiştir. Merkantilist anlayışa bir tepki olarak gelişen Fizyokrasi, ekonomik düzenin doğal yasalarla kendi kendine işleyebileceğini savunmuş ve bu yönüyle liberal iktisat düşüncesine zemin hazırlamıştır (Viner, 1948) Fizyokratlar ekonomik büyümeyi kendiliğinden işleyen bir sistem olarak görmüşlerdir. Quesnay’in geliştirdiği ekonomik tabloda, ekonomik faaliyetlerin dolaşımı insan vücudundaki kan dolaşımıyla benzeştirilmiş ve böylece ekonominin canlı bir organizma gibi kendi iç dinamikleriyle çalıştığı ileri sürülmüştür (Quesnay, 1758).

Bu yaklaşımda, mal hareketleri, üretim süreci ve değer yaratımı büyümenin temelini oluşturur. Merkantilistlerin dış ticaret ve para birikimi merkezli yaklaşımına karşılık, fizyokratlar büyümenin kaynağını üretimde, özellikle de tarımsal üretimde aramışlardır. Onlara göre yalnızca tarım sektörü gerçek anlamda artı değer yaratır; sanayi ve ticaret ise üretken olmayan, yalnızca malın şekil veya yer değiştirmesine katkı sağlayan faaliyetlerdir (Kepenek ve Yentürk, 2020:31).

Fizyokrat düşünce sistemi, özel mülkiyetin ve ücretli emeğin kabul edildiği; ancak dış ticarete mesafeli, devlet müdahalesine ise büyük ölçüde karşı bir ekonomik model sunmuştur.“Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesiyle özetlenen bu yaklaşım, devletin ekonomik süreçlere müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur.

Bu liberal duruş, daha sonra Adam Smith başta olmak üzere klasik iktisatçılar üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Fizyokratlar tarım sektöründeki büyümeyi artırmak adına bilimsel araştırmaları ve teknolojik gelişmeleri desteklemişlerdir. Ancak tarımsal ürünlerin ihracatına karşı çıkararak, bu ürünlerin dış pazarlarda ucuza satılmasının ülke gelirini azaltacağını savunmuşlardır. Tarım dışındaki tüm faaliyetlerin üretkenlikten yoksun olduğu düşüncesi, büyümenin yalnızca tarımsal temelde gerçekleşebileceği inancını pekiştirmiştir

2.4.2. Klasiklerin Büyüme Teorileri

Klasik büyüme modeli, temelde piyasa mekanizmasının kendi iç dinamikleriyle ekonomik büyümeyi sürdürebileceğini savunur. Bu görüş, liberalizmin temel ekonomik ilkeleriyle örtüşmektedir. Klasik iktisatçılar, devlet müdahalesini minimal düzeyde tutarak, bireysel çıkarların serbest rekabet ortamında toplumsal refahı artıracağına inanmışlardır (Akyüz ve Çalışkan, 2010:46).

Ekonomik büyümenin motoru olarak sermaye birikimi, emek arzı, teknik gelişmeler ve kaynakların etkin tahsisi ön plana çıkmıştır. Klasik büyüme modeli, ilk kez ekonomik büyümeyi sistematik olarak incelemesi açısından iktisat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ancak bazı temel varsayımlarının günümüz ekonomik yapılarıyla örtüşmediği görülmektedir. Örneğin, tam rekabet, tam istihdam ve devletin müdahale etmediği bir piyasa varsayımı günümüz koşullarında oldukça sınırlı geçerliliğe sahiptir (Kazgan,2000:115). Ayrıca model, teknolojik gelişmeleri dışsal bir unsur olarak kabul ettiği için uzun vadeli büyümeyi tam olarak açıklayamamaktadır.

Klasik iktisadî büyüme modeli, sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan ekonomik dönüşümü anlamak ve açıklamak açısından önemli bir teorik çerçeve sunmuştur. Sermaye birikimi, işbölümü, verimlilik ve kaynak kullanımı gibi unsurlar üzerinden ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışan bu model, modern büyüme teorilerinin temellerini atmıştır. Ancak teknolojik değişim, beşeri sermaye ve devlet müdahalesi gibi unsurları ihmal etmesi, modelin günümüzde geçerliliğini sınırlamaktadır. Bu bağlamda klasik model, tarihsel bir referans noktası olarak değerini korumakta, fakat çağdaş ihtiyaçlara yanıt vermede yetersiz kalmaktadır (Seyidoğlu, 2013:90).

2.4.2.1.Adam Smith'in Büyüme Teorisi

Adam Smith, klasik iktisat düşüncesinin kurucusu olarak, ekonomik büyümeyi açıklayan ilk sistematik teorilerden birini geliştirmiştir. 1776'da yayımlanan *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde işbölümü, sermaye birikimi ve dış ticaretin büyüme üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde ele almıştır (Smith ,1776). Smith'in büyüme yaklaşımı, mikro düzeyde verimlilik artışı, makro düzeyde ise kaynakların etkin tahsisi açısından dönemin düşünce yapısında devrim niteliği taşımaktadır. Onun teorisinde iki temel unsur ön plana çıkar: uzmanlaşmaya dayalı işbölümü ve sermaye birikimi. İşbölümü, üretim sürecini daha küçük, uzmanlaşmış parçalara ayırarak verimliliği artırır. Bu da sadece bireysel becerilerin gelişimini teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda üretim araçlarının daha etkin kullanılmasına olanak tanır. Smith'e göre işbölümü, emeğin uzmanlaşması, zaman kayıplarının önlenmesi ve makine kullanımının kolaylaşması gibi yollarla üretim kapasitesini artırır. Bu gelişmeler, kişi başına gelirin artmasını ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi beraberinde getirir (Smith, 1776).

Smith'in teorisinde büyümenin ikinci kaynağı ise sermaye birikimidir. Bireylerin yaptığı tasarruflar, yatırımlara dönüşerek yeni üretim araçlarının oluşturulmasını sağlar. Artan yatırım, istihdamı genişletir ve toplam üretim hacmini artırır. Smith'in büyüme modeli, üretim faktörlerinin birleşimiyle ortaya çıkan çıktıyı açıklayan basit bir üretim fonksiyonuna dayanır. Üretim, emek, sermaye ve toprak gibi temel girdilere bağlı olarak artar. Bu yaklaşıma göre ekonomik büyüme, tamamen arz yönlü faktörlerce belirlenir; işgücü artışı, sermaye birikimi, toprak kullanımındaki genişleme ve verimlilikteki iyileşmeler üretimdeki artışı belirler.

Smith, serbest piyasa koşullarında tam istihdamın doğal olarak sağlanacağına inanmıştır (Smith,1776 ve Blaug ,1997). Ancak bu denge bazı dışsal faktörlerle bozulabilir. Aşırı vergi yükü, üretim faktörlerinin hareketliliğinin engellenmesi, siyasi istikrarsızlıklar ve dış ticaretin sınırlandırılması gibi unsurlar, büyümenin önünde yapısal engeller olarak değerlendirilir. Smith'in dikkat çektiği bir diğer önemli konu ise sektörler arası verimlilik farklarıdır. Ona göre, imalat sektörü ölçek ekonomileri sayesinde yüksek getiri potansiyeli taşısa da, tarım sektörünün verimliliği daha yüksektir. Aynı miktarda sermaye ile tarımda sağlanacak çıktı, sanayi sektöründen daha fazla olabilir. Bu nedenle Smith, büyüyen toplumlarda sermayenin önce tarıma,

ardından imalata ve son olarak da dış ticarete yönelmesi gerektiğini savunmuştur (Smith ,1776 ve Landes ,1998). Dış ticaretin büyümedeki rolü de Smith'in teorisinde önemli yer tutar. Ülkelerin mutlak üstünlük sahibi oldukları alanlarda uzmanlaşmalarının, hem kendi refahlarını hem de uluslararası ekonomik iş birliğini geliştireceğini ileri sürmüştür. Ancak bu yaklaşım, her ülkenin dış ticaretten kazanç sağlayamayabileceği gerekçesiyle eleştirilmiş ve daha sonra David Ricardo tarafından geliştirilen karşılaştırmalı üstünlük teorisiyle tamamlanmıştır. Smith ayrıca, ekonomik büyümeyi destekleyecek yapısal reformları da önemsemiştir. Çalışma, rekabet ve ticaret özgürlüğü gibi ilkeler, piyasa mekanizmasının etkin işlemesi ve kaynakların verimli tahsisi açısından kilit rol oynamaktadır.

Genel olarak Adam Smith'in büyüme teorisi, klasik iktisadın temel taşlarını oluşturarak ekonomik büyümeyi arz yönlü dinamiklerle açıklamaya çalışmıştır. İşbölümü, sermaye birikimi ve dış ticaretin büyümedeki işlevi, onun katkılarının temelini oluşturur. Ancak Smith'in modeli, tam istihdam varsayımı, teknolojik gelişmeleri dışsal bir unsur olarak değerlendirmesi ve gelir dağılımı gibi konularda günümüz koşullarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Blaug ,1997). Buna rağmen Smith'in düşünceleri, modern büyüme teorilerine ilham kaynağı olmuş ve piyasa ekonomisinin temel ilkelerini şekillendiren bir referans noktası olarak günümüzde de geçerliliğini korumaktadır (Rostow,1960 and Landes,1998).

2.4.2.2. D. Ricardo'nun Büyüme Teorisi

David Ricardo ve Malthus, A. Smith'in görüşlerini genel hatlarıyla destekleseler de, aralarındaki temel ayrışma noktası, ekonomik büyümenin sürekli olup olamayacağı konusudur. Ricardo'ya göre, bir ülkede üretim iki yolla artırılabilir (Özgüven, 1998.13-14)

1. Gelirlerin önemli bir kısmının yatırıma yönlendirilmesiyle hem üretim hacmi hem de ürünlerin değeri artar. Bu durum ülkenin refah düzeyini yükseltir; ancak başlangıçta tüketimde kısıtlamaya yol açar.
2. Diğer yol ise istihdam edilen emeğin verimliliğinin artırılmasıyla üretimin genişletilmesidir. Ancak bu durumda oluşacak arz fazlasının değerlendirilmesi gerekecek ve bu da fiyatları düşürecektir.

Ricardo'ya göre ikinci yol daha avantajlıdır; çünkü tüketimi kısımdan üretimi artırma imkânı sunar. Ricardo, sermayeyi üretim amacıyla kullanılan bilgi,

makineler, hammaddeler ve tasarrufların toplamı olarak tanımlar. Tasarruflar arttıkça sermaye, sermaye arttıkça da büyüme gerçekleşir (Barkai, 1986:603-604). Sermaye birikimi, üretim düzeyini ve buna bağlı olarak emek talebini artırır. Ancak Ricardo, teknolojik değişimin emek talebi üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini ve teknolojinin tek başına yeterli olmadığını vurgular (Barkai, 1986:611).

Doğal kaynakların azalan getirisi Ricardo'nun teorisinde merkezi bir yer tutar. Marjinal ve ortalama ürünlerdeki azalış, ücretlerin geçim seviyesine gerilemesi ve dolayısıyla ekonomik durgunluk bu çerçevede değerlendirilir. Smith böyle bir sınırdan söz etmezken, J.S. Mill Ricardo'nun görüşlerini paylaşır. Mill'e göre geçim düzeyinin üzerindeki ücretler nüfus artışını teşvik eder; bu durum ise kâr oranlarını düşürerek yatırımları ve dolayısıyla büyümeyi olumsuz etkiler. Mill, Malthus'un aksine, uzun dönemde eğitim düzeyinin yükselmesiyle nüfus artış hızının yavaşlayacağını ve daha iyimser bir tablo ortaya çıkacağını savunur (Gylfason, 1999.23).

Ricardo, dış ticareti ekonomik büyümenin temel unsurlarından biri olarak görür. Yurt dışından daha düşük maliyetle ithal edilebilecek malların alımı kaynakların etkin kullanımını sağlar. Bu çerçevede, serbest ticaret ülkelerin mukayeseli üstünlüklerine göre uzmanlaşmalarını ve karşılıklı kazanç sağlamalarını mümkün kılar.

Ricardo'ya göre ekonomik büyüme süreci başlangıçta kendiliğinden işler; ancak zamanla ekonomi durgunluğa girer. Mukayeseli üstünlükler teorisine dayanan dış ticaret, toplam üretim miktarını artırarak görece büyümeyi destekler. Ricardo, büyüme sürecini üretim faktörleri arasındaki dağılımı belirleyen iktisadi yasalarla açıklar ve kendi adını taşıyan bir büyüme modeli geliştirmiştir (Ricardo, 1817)

Ricardo'nun büyüme teorisinin temel varsayımları şunlardır:

1. Tam rekabet koşulları
2. Tam istihdam düzeyi
3. Devletin ekonomik sürece müdahale etmemesi
4. Tarımda azalan verimler yasasının geçerli olması
5. Ücretlerin kısa vadede emek arz ve talebine, uzun vadede ise asgari geçim düzeyine göre belirlenmesi (Bu noktada Malthus'un nüfus teorisi etkili olmuştur).
6. Sanayide artan verimlerin geçerli olması

+

Ricardo, nüfus artışına paralel olarak üretimin de artacağını ve bu sürecin başlangıcında kâr oranlarının yüksek olacağını belirtir. Artan kârlar tasarrufları ve yatırımları teşvik eder; böylece sermaye birikimi hız kazanır. Bu süreçte işçi ücretleri de yükselerek asgari geçim düzeyinin üzerine çıkar. Ancak zamanla, “azalan verimler yasası” devreye girer, kâr oranları düşer, sermaye birikimi yavaşlar ve ekonomik büyüme durur.

Smith ve Ricardo’nun ortaklaştığı noktada, sanayide artan verimler, tarımda ise azalan verimler geçerlidir. Ancak Ricardo’nun modeline yöneltilecek temel eleştiri, ekonominin sürekli tam rekabet ve tam istihdam koşullarında işlediği varsayımının gerçekçi olmamasıdır. Ayrıca, azalan verimler yasası, faktör gelirlerinin dağılımını ve uzun vadeli büyüme süreçlerini açıklamak açısından yetersiz kalmaktadır (Ricardo,1817 ve Smith , 1776).

2.4.3. Modern Büyüme Teorileri

II. Dünya Savaşı sonrasında, gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelirde yaşanan gerileme, bu ülkelerin gelişmiş ekonomilere yetişme çabasını ve hızlı büyümeye yönelik yeni yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Savaşın ardından dünya genelinde ekonomik büyümeye duyulan ilgi artarken, aynı zamanda ideolojik temelli bir kutuplaşma da başlamış; ülkeler komünist ve komünist olmayan bloklar şeklinde ayrılmıştır. Özellikle Afrika ve Asya’da bağımsızlığını yeni kazanmış eski sömürgeler, dünya üzerindeki gelir eşitsizliklerinin giderek arttığını fark etmiş ve bu eşitsizliklerin giderilmesi için çeşitli kalkınma politikaları talep etmiştir (Snowdon and Vane,2005).

Bu gelişmelere karşılık olarak, birçok gelişmiş ülke ahlaki bir sorumluluk duygusuyla az gelişmiş ülkelere kalkınma yardımları sunma yoluna gitmiştir.

Klasik iktisat düşüncesinin ardından gelişen ve modern büyüme teorileri olarak adlandırılan yaklaşımların oluşumunda, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile II. Dünya Savaşı sonrasında ülkeler arasında derinleşen gelir farklılıkları önemli bir etken olmuştur. Bu süreçte Keynesyen iktisat düşüncesinin etkisiyle geliştirilen Harrod-Domar Büyüme Modeli, 1940’lı yıllarda dikkat çekici bir yere sahip olmuştur. R.F. Harrod ve E. Domar tarafından birbirlerinden bağımsız olarak geliştirilen bu model, sabit emek-sermaye oranı ve sabit ölçek getirisini varsayarak, dengeli büyüme koşullarını incelemeye çalışır (Harrod ,1939 ve Domar ,1946).

Modelde toplam üretimin sermaye birikiminin bir fonksiyonu olduğu varsayılır. Bu çerçevede, üretimdeki değişimin, sermaye stokundaki değişimin sermaye-hasıla katsayısına oranı ile belirlendiği kabul edilir. Sermaye-hasıla oranı, belirli bir üretim düzeyi için ne kadar sermaye gerektiğini gösterir ve bu oran ne kadar düşükse, o kadar verimli bir sermaye kullanımı söz konusudur. Modelde sermaye birikimi ise iç tasarruflara bağlıdır. Kapalı ekonomi varsayımı altında, toplam iç tasarrufların toplam yatırım ile eşit olduğu kabul edilir; bu da toplam sermaye artışına karşılık gelir. Bu varsayımlar doğrultusunda modelin temel denklemi, ekonomik büyüme oranının tasarruf oranının sermaye-hasıla oranına bölünmesiyle belirlendiğini ortaya koyar. Dolayısıyla, bir ekonomide büyüme oranı artırılmak isteniyorsa ya tasarruf oranı yükseltilmeli ya da sermaye daha verimli kullanılmalıdır.

Harrod, 1939'da yayımladığı çalışmasında, eksik istihdam koşullarından tam istihdam düzeyine geçişin koşullarını sorgulamış ve bu bağlamda arzulan büyüme oranının, nüfus artış oranına eşit olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak Harrod modelinde nüfus artışı ve sermaye-hasıla oranı birbirinden bağımsız olarak ele alındığı için, teoride önerilen büyüme oranına ulaşmak pratikte çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu durum, modelin sürdürülebilir dengeli büyüme konusunda belirli sınırlılıklara sahip olduğunu ortaya koymuştur (Harrod ,1939 ve Domar ,1946).

2.4.3.1.Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod-Domar modeli, büyümenin dengesiz bir süreç olduğunu öngörmektedir. Model, büyüme oranının tam istihdam seviyesinin üzerine çıktığında veya düşük işsizlik seviyelerine gerilediğinde, ekonomiyi yeniden dengeye getirecek içsel bir mekanizma öngörmez. Bu, modelin istikrarlı büyüme hedefiyle çelişmesine yol açar. Başka bir deyişle, büyüme süreci, istikrarsız bir şekilde ilerler ve herhangi bir dışsal müdahale olmadan dengelenmesi zordur.

1947'de yayımladığı makalesinde Domar, tam istihdam düzeyine ulaşmış bir ekonomide sürdürülebilir büyümeyi incelemiştir (Domar ,1947). Ona göre, işsizlik sorununa çözüm getirebilmek için ekonominin gelir düzeyinin büyümesi gerekmektedir; bu da ancak tam istihdamın korunması ile mümkün olabilir. Bu yaklaşım, büyüme sürecinde istikrarın korunmasını sağlamak amacıyla daha fazla içsel dengeyi öngörmektedir.

Harrod-Domar modelinde, ekonomik büyümenin temeli doğal kaynaklardan ziyade sermaye birikimidir. Yatırımlar, ekonomi üzerinde iki şekilde etki yaratır: ilk olarak çarpan etkisiyle gelir düzeyini artırır, ikincisi ise üretim kapasitesinde genişlemeye neden olur. Bu modelde büyüme hızı, marjinal tasarruf eğilimi (s) ve sermaye-hasıla katsayısı (v) ile belirlenir.

Modelde üç temel büyüme oranı tanımlanır: İlk olarak, doğal büyüme oranı, işgücü artışı ve teknolojik gelişmeler gibi faktörlere dayalı olarak üretim kapasitesindeki artışları ifade eder. Bu oran, nüfus artışı, tasarruf davranışları ve teknolojik değişimlerle yakından ilişkilidir (Harrod,1939 ve Domar,1947). İkinci olarak, gerekli büyüme oranı, girişimcilerin yatırım kararları açısından önemlidir ve ekonomik faaliyetlerin çıktılarındaki büyümeyi tanımlar. Üçüncü olarak ise, fiili büyüme oranı, ekonomide gerçekleşen toplam üretim değişimini ifade eder.

Bu bağlamda, Harrod-Domar modelinin birincil amacı, konjonktürel dalgalanmaları açıklamak, ikincil amacı ise uzun dönemde ekonomik büyüme sürecini incelemektir (Snowdon and Vane,2005). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, bu model büyüme hedeflerinin belirlenmesi ve gerekli yatırım oranlarının hesaplanması açısından önemli bir rehber olabilir. Ancak modelin bazı önemli sınırlılıkları bulunmaktadır. Örneğin, işgücü ve sermaye stokunun tam kapasiteyle kullanıldığı varsayımı gerçekçi değildir. Ayrıca verimlilik artışları ve teknolojik değişimler modelde yeterince dikkate alınmaz, bu da uzun vadeli büyümenin tahmin edilmesini zorlaştırır (Thirlwall, 2011). Modelin diğer bir sınırlılığı ise ekonomik büyüme ile kalkınma kavramlarını aynı şeymiş gibi ele almasıdır; oysa kalkınma, büyümeyi aşan daha geniş bir kavramdır. Son olarak, model, az gelişmiş ülkelerin kalkınma için dış borçlanmaya ihtiyaç duyduğunu ima eder, ancak tarihsel olarak bu tür borçlanmaların geri ödeme sorunlarına yol açtığı gözlemlenmiştir.

2.4.3.2.Neoklasik(Solow) Büyüme Modeli

Robert Solow'un Neoklasik Büyüme Modeli, ekonomik büyüme sürecini açıklamak için kullanılan temel teorilerden biridir ve yalnızca sermaye birikimi ile değil, aynı zamanda teknolojik gelişimle de ilişkilendirilen bir yaklaşımı benimser. Bu model, üretim sürecinde sermaye ve emek faktörlerinin yanı sıra teknolojik ilerlemenin de önemli bir rol oynadığını vurgular (Solow, 1956). Solow modelinin temel amacı, uzun vadeli sürdürülebilir ekonomik büyümenin hangi faktörlere dayandığını

açıklamaktır. Solow modelinde ekonomik büyüme, Cobb-Douglas üretim fonksiyonu üzerinden açıklanır. Bu fonksiyon, ekonominin toplam üretimi ile sermaye ve emek arasındaki ilişkiyi betimler. Solow’a göre, teknolojik gelişme büyümenin sürdürülebilir kaynağıdır. Sermaye birikimi ve işgücü artışı geçici büyüme etkisi yaratabilirken, kalıcı büyüme sadece teknolojik ilerleme ile mümkün olabilir (Mankiw, Romer and Weil ,1992). Teknoloji, bu modelde dışsal bir faktör olarak kabul edilir, yani teknolojinin nasıl geliştiği açıklanmaz, sadece teknolojinin varlığı kabul edilir ve bu da büyüme üzerinde etkili bir rol oynar.

2.4.4.İçsel (Endojen)Büyüme Teorileri

İçsel büyüme modelleri ekonomide oluşan büyümeyi daha ayrıntılı, daha net bir şekilde belirtmek için geliştirilen büyüme modelleridir. İçsel büyüme modellerinden olan Harrod-Domer modeli veya Solow büyüme modeli büyümeyi tam anlamıyla açıklayamamıştır. Bundan dolayı bir ekonomide büyümenin nasıl olması gerektiğini ve bu büyüme de devamlılığın nasıl olması gerektiğini açıklamak için içsel büyüme modelleri geliştirilmiştir (Mankiw, 1995).

1900’lü yıllarda Amerikalı iktisat uzmanı Paul Romeröncülüğünde ve klasik iktisat okulunun kurucusu olan Robert Lucas’ın üstlendiği yeni büyüme modellerine içsel büyüme modelleri denilmektedir (Ünsal, 2009: 616). İçsel büyüme modelleri, Ar-Ge faaliyetleri, beşerî sermaye, bilgi birikimi ve teknolojik alanda gelişmelerin dışarıda tutulmasıyla büyümenin açıklanmamaya uğraşıldığı dışsal büyüme modellerinin tersine bu unsurların sistem içerisine dâhil edilmesiyle büyümenin ve büyümenin devamlılığının ne şekilde olacağının açıklanmaya çalışıldığı modellerdir (Berber, 2006:184).

İçsel büyüme modellerinin savunduğu ana fikirlerin büyük oranda kabul görülmesine neden olan gelişmelere bakıldığında, teknolojinin rolü ön plana çıkmaktadır. Öncelikle bilgi ve teknolojik gelişme, geleneksel büyüme modellerinde esas alınan girdilerin ve çıktılardan daha farklı şekilde analizleri gerekli kılmıştır. Başka bir deyişle o malın kullanımı başka bir kişinin kullanımını engellemektedir.

Bilgi ve teknolojiyi bir mal olarak varsayarsak, bu malın üretilmesi için bir firma tarafından üstlenilen maliyetler pazarda nasıl kabul görecektir? Bu mala yapılan yatırımların devam etmesi ne şekilde olacaktır? Bu şekilde sorulan soruların cevabının aranması, temel anlamda teknolojik gelişmelerin geleneksel ‘neoklasik’

modelde olduğu şekilde kendiliğinden ortaya çıkan bir dışsal olgu olarak değil de bilinçli bir biçimde gerçekleştirilen yatırımların sonucu ortaya çıkacağının kabul edilmesi ile mümkün olmaktadır.

2.4.4.1. Temel AK Modeli: Robello Teorisi

İçsel büyüme modelleri arasında en sade ve anlaşılabilir olanı Temel Ak modelidir. Robello her ekonominin büyüme hızının birbirine göre farklı olduğunu belirtir. Bu farklılığa sebep olan şey her ekonominin iktisadi politikalarının farklılık göstermesidir (Robello,1993: 912). Bu model sermayenin sağladığı getirilen sermaye stokunda bulunan artış sonucunda eksilme olmayacağı varsayımı üzerine oluşturulmuş bir modeldir. Bu modelde eksilen verimler geçerliği yitirmektedir. Sanayileşmesini tamamlayan ülkeler bu modele göre yatırımların artırılmasıyla mümkündür. Sonuç olarak bu model bir ülkede yatırımların arttırılmasıyla büyüme doğru orantılıdır. Bu modele göre büyümenin varlığından söz edebilmemiz için; Teknolojik gelişmelerin ve yeniliklerin sabit olduğu kabul edilmelidir. Ölçeğe göre sabit getirinin olduğu varsayımları dikkat edilmeksizin üretim faktörünün de ki uç nokta verimliliğinin azalması gerekir (Berber, 2006: 183–184).

2.4.4.2. Bilgi Birikimi ve Romer Yaklaşımı

Romer modeli teknolojiye değişimlerin içsel olduğunu savunur. Ekonomik iyileşmeler teknolojik ilerlemelere neden olur. Marjinal fikirlerin ekonomik büyümenin önemli bir parçası olduğunu savunur. Bir ekonomideki mal üretimini gerçekleştirmek insan sermayesindeki iyileşmeleri ve mevcut bilgiyi birleştirmekle mümkündür.

Bir başka deyişle Romer ekonomide büyümeyi yatırım ve üretim basamaklarında elde edilen bilginin zaten var olduğunun kabul edilmesini varsayarak açıklamaya çalışmıştır. Romer'e göre üretim ve yatırım basamaklarında bulunan bilgiler bedava girdidir ve üretimin de daha düşük bir maliyetler ile yapılmasını sağlamaktadır. Bu bilgiler ayrıca başka ülkelerde bulunan işletmelerin üretim olanakları eğrisinde olumlu bir dışsalığa neden olacaktır (Romer, 1986). Üretim aşamasında bulunan bu bedava bilgi ve oluşturduğu ölçeğe göre artan getiri ekonomide büyümeye sebep olacaktır (OECD, 2003).

Literatürde önemli bir yere sahip olan Romer'ın 1990 yılına yapmış olduğu İçsel Teknolojik Değişim(Endogenous Technological Change) isimli çalışmasında, büyüme modeline ilişkin varsayımlar ise bu şekilde sıralanmıştır (Romer, 1990:71-101)

- Ekonomik büyüme beşerî sermayenin bir fonksiyonu olduğundan dolayı beşerî sermaye stoğu fazla olan ülkeler de daha fazla büyüme görülmektedir (Mahiroğulları, 2009).
- Teknolojik değişim karını bilinçli olarak en üst seviye ye ulaştırmaya yarayan birimlerin bilinçli olarak yaptıkları girişimler sonucunda gerçekleşmektedir.
- Ar-Ge çalışmaları ekonomik büyümeyi artıran en temel şeylerden biridir.
- Teknolojik yenilik ve gelişmeler ekonomik büyümenin temelinde yatan en önemli şeydir.

2.4.4.3. Kamusal Alt Yapılar ve Barro Yaklaşımı

Barro'ya ait olan büyüme modeli enformasyon hizmetleri, haberleşme ağları, gibi alt yapı yatırımlarıyla ekonomide büyümenin nasıl olacağını açıklamıştır. Barro'ya göre teknolojik gelişmeler verimlilik seviyesini arttırarak iktisadi büyüme oranının yükselmesine neden olmaktadır. Ar-Ge faaliyetlerine harcanan kaynaklar ve miktarı ile ilişkilidir. Bu tür faaliyetleri ilave kaynaklar ile destekleyen ülkeler önemli mesafeler kaydetmişlerdir.

Barro'ya göre özel sermayenin üretkenliğini arttıran şeylerden biride alt yapı yatırımlarıdır. Alt yapı yatırımlarının arttırılmasıyla sermayenin arttığı şirketlerde oluşturulan yeni üretim faktörleri sebebiyle üretimde de bir artış olmakta ve ekonomik büyüme sağlanmaktadır (Parasız, 1998:15).

Vergi politikasının bu tür faaliyetlerin mobilitesini etkilediğini savunmuştur. Buna göre AR-GE çalışmaları kamusal gelirler politikasında yüksek yük getirmeyen ülkelerde tercih edilir. Devlet müdahalesi sadece vergi politikaları ile değil altyapı yatırımları mülkiyet haklarının teminat altına alınmasında büyümeyi pozitif yönde etkiler. Bu yaklaşıma göre ekonomide büyümeye ulaşılması için devlete de önemli görevler düşmektedir. Büyümenin olabilmesi için devlete düşen görevler şöyle sıralanabilir:

- Vergi teşvikleri özel sektörün yatırım yapmasına katkı sağlayacak.
- Kamusal alanda mal ve hizmet üretmek.

- Eğitim alanında alt yapı yatırımları yaparak ayrıca var olan eski yatırımlarında artırılmasını sağlamak.
- Yeni teknolojik bilgilerine her alanda gelişim ve yayılmasını Ar-Ge ile yapmış olduğu teşvikler ile sağlamak.
- Ekonomik büyümede Gerçekleşmenin sağlanabilmesi için sermaye ve üretimim arttırarak alt yapı olarak ve buna benzer görevleri yerine getirmesini sağlamak (Artan, 2000: 28).

2.4.4.4. Beşerî Sermaye ve Lucas Yaklaşımı

Ekonomik büyümenin uzun vadede insan sermayesinin birikimine nasıl etki ettiğini açıklar. İnsan sermayesi üretmek için eğitim kullanılmalıdır. Eğitim sektöründeki tek girdi ögesi insan sermayesi olduğunu varsayar. Başka bir deyişle eğitilmiş, yeni bilgiler ve beceriler öğretilerek daha da gelişmiş olan işgücü ile sağlanmaktadır. Bir ülkedeki ekonomi toplam sermayeyi belirlemek için kullanılan ölçüdür. Bu modele göre az gelişmiş ülkelerdeki insanlar daha verimli bir şekilde çalıştıklarından dolayı daha gelişmiş olan ülkelere göç etmektedirler. Bundan dolayı az gelişmiş ülkelerde büyüme gelişmiş ülkelere nazaran daha aktiftir. Özetle beşerî sermaye stoğunundaha fazla olduğu ülke ekonomilerinde daha fazla büyüme görülmektedir (Lucas, 1988:7).

Geleneksel büyüme modeline benzeyen Lucas'ın modeli içsel büyümenin gerçekleşmesi için dışsal büyümeye ihtiyaç duymamaktadır. İnsan sermayesi arttıkça ülkedeki ekonomik büyümenin ve sermaye birikiminin dışsal büyümeyi arttıracaklarını ifade eder. Bundan dolayı Neoklasik model ile Lucas modeli birbiriyle paralellik göstermektedir (Parasız, 1998: 415-416).

Bununla birlikte devletlerin teknolojik gelişme için sağladıkları yatırımlar ve birikimler ekonomik büyümede önemli rol oynamaktadır (Kar ve Ağır,2002: 58). Lucas beşeri sermayenin artmasının ve iş gücünün fazlalaşmasının mesleğe yönelik eğitimlerin, pratik öğrenmenin (yaparak öğrenme) eğitim seviyesi ile çok yakından ilişkili olduğunu savunur.

2.4.4.5. Araştırma-Geliştirme (AR-GE) Yaklaşımı

21. yüzyılda şirketlerin büyüme ve gelişme sürecinde üzerinde durdukları en önemli çalışmalar Ar-Ge çalışmalarıdır. Ar-Ge çalışmaları ile şirketler günümüz teknolojisine, hızına ayak uydurmaktadırlar.

Ar-Ge çalışmaları her ne kadar şirketler için önem arz etsede kendi sahasında bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların temelinde belirsizlik yatmaktadır. Bu belirsizlikten kastedilen şeyler ise çalışmalar sayesinde elde edilecek olan yeniliklerin ve gelişmelerin maliyetinin ne olacağıdır. Ya da bu Ar-Ge çalışmalarıyla kazanılacak olan karın ne ölçüde olacağının önceden kestirilememesidir. Ar-Ge çalışmaları beraberinde riskler ve belirsizlikler getirirse de ekonomik büyüme için son derece önemlidir (Tüylüoğlu, 1995:101-106).

Ar-Ge yaklaşımına göre ekonomik alanda yapılan çalışmalar üretme sürecinde dahil olan herkes için ücretsiz faydalanabileceği yeni alanlar, bilgiler ve teknolojik gelişimler sağlayacaktır. Sonrasında ise tüm bu yeni bilgiler ve teknolojik gelişmeler tüm şirketler tarafından kullanılacak ve bu durum pozitif dışsallık yaratarak ekonomide içsel bir büyümenin görülmesini sağlayacaktır (Romer,1986:1002- 1037). Yine Ar-Ge yaklaşımına göre çalışmaların veriminin artırılması ve geliştirilmesi için devletlere de önemli görevler düşer. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeye, yatırıma, dış ticaretin gelişmesine, araştırmalara kamusal destek vererek başka ülkelere nazaran daha yüksek ve hızlı bir büyümenin hedeflenmesi sağlanmalıdır (Kar ve Taban, 2003:152).

Yapılan bütün içsel büyüme teorilerine göre devletin büyümesinin görülmesi için yenilikler ve teknolojik gelişmeler desteklenmelidir. Geliştirilen tüm içsel büyüme yaklaşımları insani sermayeyi, bilgiyi, Ar-Ge çalışmalarını dikkate almadan büyümenin olabileceği bir yaklaşımın olmayacağını görülmüştür (Demir, 2002:12).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

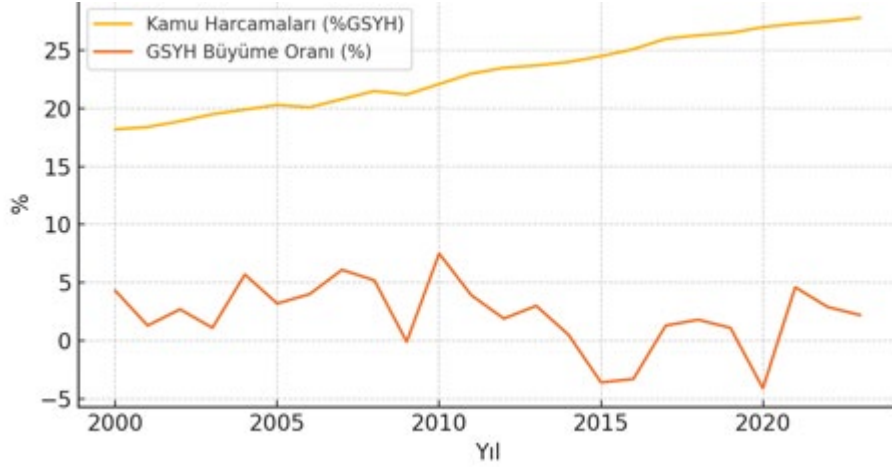
BRICS ÜLKELERİNDE KAMU HARCAMALARI (1987-2023)

Bu bölümde 1987-2023 yılları arasında BRICS ülkelerinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri yöntemiyle incelenmektedir. Bu kapsamda ekonomik büyüme göstergesi olarak gayrisafi yurt içi hasıla(GSYİH), kamu harcamaları, emek, sermaye verileri kullanılmıştır. Veriler Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi(EVDS) gibi güvenilir kaynaklardan elde edilmiştir. Birinci kısımda kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini ele alan literatür özetlenmiş, sonrasında veri seti ve yöntem açıklanmıştır. Son kısımda ampirik analiz uygulanarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

3.1. Brezilya

Brezilya’da kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, özellikle 1990’lı yıllardan sonra uygulanan mali disiplin politikalarıyla dikkat çekmiştir. Kamusal yatırımların artması, altyapı gelişimini desteklemiş ve büyüme üzerinde pozitif etki yaratmıştır (de Mello, 1999; Giuberti and Borges, 2006). Ancak, yüksek kamu borç yükü zaman zaman büyümeyi sınırlandıran bir faktör olmuştur (Alonso and Garriga, 2016). 2008 küresel krizi sonrası dönemde genişlemeci maliye politikalarının etkisiyle kamu harcamaları artmış ve büyümeye kısa vadede katkı sağlamıştır (Peres and Cunha, 2014).

ŞEKİL 1.Brezilya’da Kamu Harcamaları ve GSYH Büyüme oranı(2000-2023)

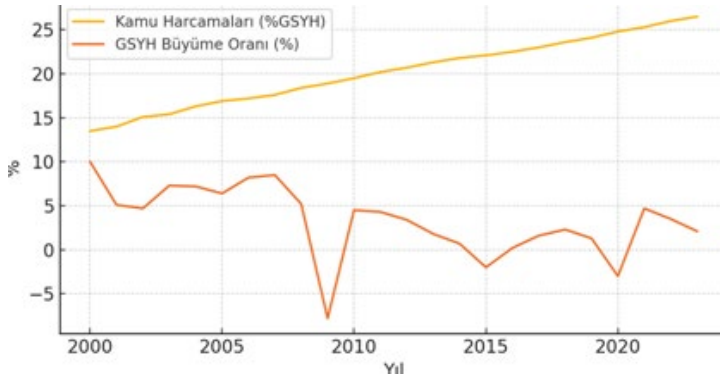
Kaynak: OECD (çeşitli yıllar); Dünya Bankası (çeşitli yıllar)

Yukarıdaki grafikte Brezilya'nın kamu harcamalarının GSYH'ye oranı ile ekonomik büyüme oranı arasındaki eğilim yıllar itibarıyla gözlemlenmektedir. Özellikle 2015–2016 yıllarındaki ekonomik durgunluk döneminde kamu harcamalarının artmasına rağmen büyüme oranlarında ciddi düşüşler görülmüştür. Bu durum, harcamaların niteliğinin büyüme üzerindeki etkisinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. Rusya

Rusya’da kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonraki geçiş ekonomisi süreciyle birlikte önemli değişimlere uğramıştır. 1990’ların başında yaşanan ekonomik durgunluk ve yapısal dönüşüm süreci, kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisini sınırlandırmıştır (Ivanova and Wyplosz, 2004). 2000’li yıllarda ise petrol gelirlerinin etkisiyle kamu gelirleri artmış ve altyapı yatırımları desteklenmiştir (Becker et al, 2007).

ŞEKİL 2.Rusya’da Kamu Harcamaları ve GSYH Büyüme Oranı(2000-2023)

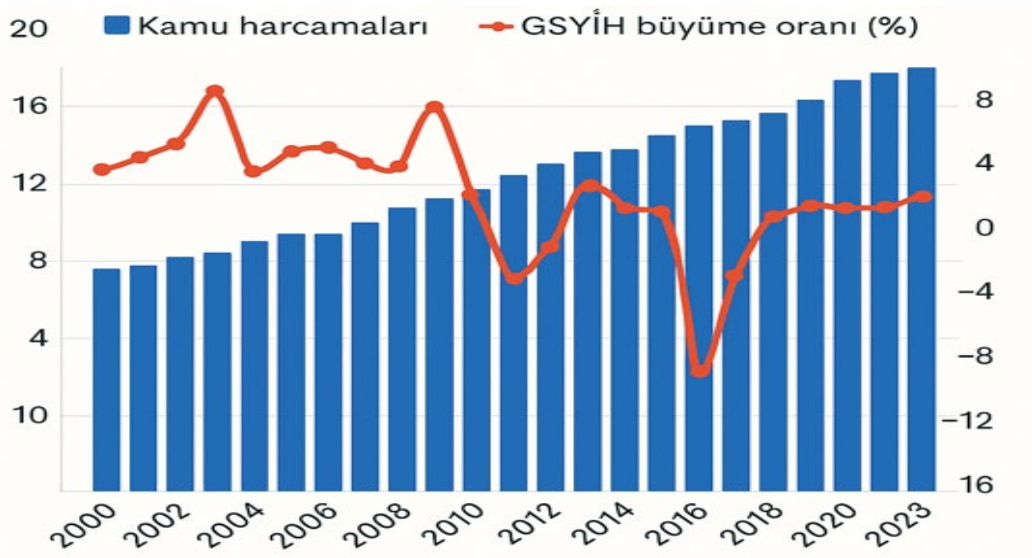
Kaynak: IMF (Çeşitli Yıllar); Dünya Bankası (Çeşitli Yıllar)

Grafikte görüldüğü üzere, Rusya’da kamu harcamaları 2000’li yıllardan itibaren düzenli olarak artış göstermiştir. Ancak 2009 ve 2014 yıllarında yaşanan ekonomik krizler ile yaptırımlar, büyüme oranlarında ciddi düşüslere yol açmıştır. Bu dönemlerde kamu harcamaları artırılmış olsa da, dışsal şoklar büyüme üzerindeki etkiyi sınırlamıştır. Bu durum, kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinin yalnızca niceliksel değil, aynı zamanda ekonomik vesiyasi bağlamlara da bağlı olduğunugöstermektedir.

3.3. Hindistan

Hindistan’da kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, liberal ekonomik reformların başladığı 1991 yılından itibaren farklı bir seyir izlemiştir. Devlet, özellikle eğitim, sağlık ve altyapı alanındaki harcamalarla büyümeyi desteklemiştir (Chakraborty, 2012). 2000’li yıllarda uygulanan maliye politikaları ile sosyal refah programlarına ayrılan bütçeler artırılmış ve bu durum iç talebi canlandırarak büyümeye pozitif katkı sağlamıştır (Rao and Sen, 2015). Bununla birlikte, bazı dönemlerde artan bütçe açıkları, özel sektör yatırımlarını dışlayıcı etki yaratmış ve büyüme üzerinde baskı oluşturmuştur (Mahambare and Balasubramanian, 2018).

ŞEKİL 3. Hindistan’da Kamu Harcamaları ve GSYİH Büyüme oranı(2000-2023)

Kaynak: Hindistan Maliye Bakanlığı, Dünya Bankası

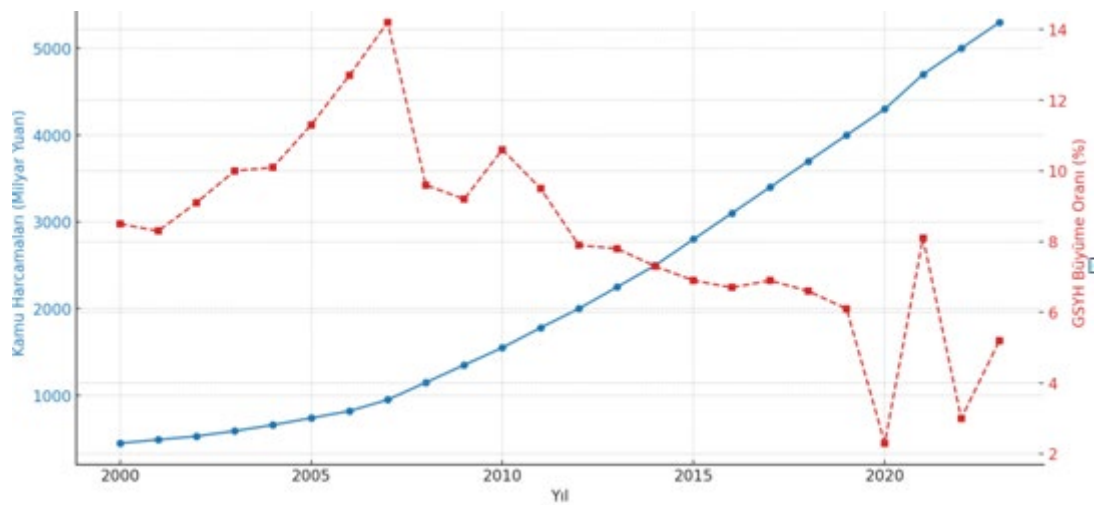
Hindistan’da kamu harcamaları özellikle sosyal sektörlerde yoğunlaşmış ve bu sayede iç talep güçlü tutulmuştur. Grafik incelendiğinde, 2008 küresel krizine rağmen kamu harcamalarında düşüş yaşanmadığı ve büyümenin sürdürülebilir kılındığı görülmektedir.

Ancak 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle ekonomik daralma yaşanırken, kamu harcamaları artarak telafi edici bir rol üstlenmiştir. Bu durum, kamu harcamalarının konjonktürel dalgalanmaları dengeleyici niteliğini ortaya koymaktadır

3.4. Çin

Çin’de kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, devletin merkezi planlama sisteminden piyasa odaklı modele geçiş süreciyle birlikte incelenmelidir. 1990’lı yıllardan itibaren kamu yatırımları, özellikle altyapı ve sanayi politikalarında belirleyici rol oynamıştır (Fan and Zhang, 2004). Kamu harcamaları, bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla merkezi bütçeden yerel yönetimlere aktarılmış ve bu durum iç talebi canlandırmıştır (Zhang and Barnett, 2014). 2008 küresel krizinden sonra Çin hükûmeti, genişlemeci maliye politikaları aracılığıyla kamu yatırımlarını artırmış ve büyümeyi desteklemiştir (Liu et al,2016). Bununla birlikte, artan harcamaların verimliliği zaman zaman sorgulanmıştır (He, 2020).

ŞEKİL 4. Çin’de Kamu Harcamaları ve GSYH Büyüme oranı(2000-2023)

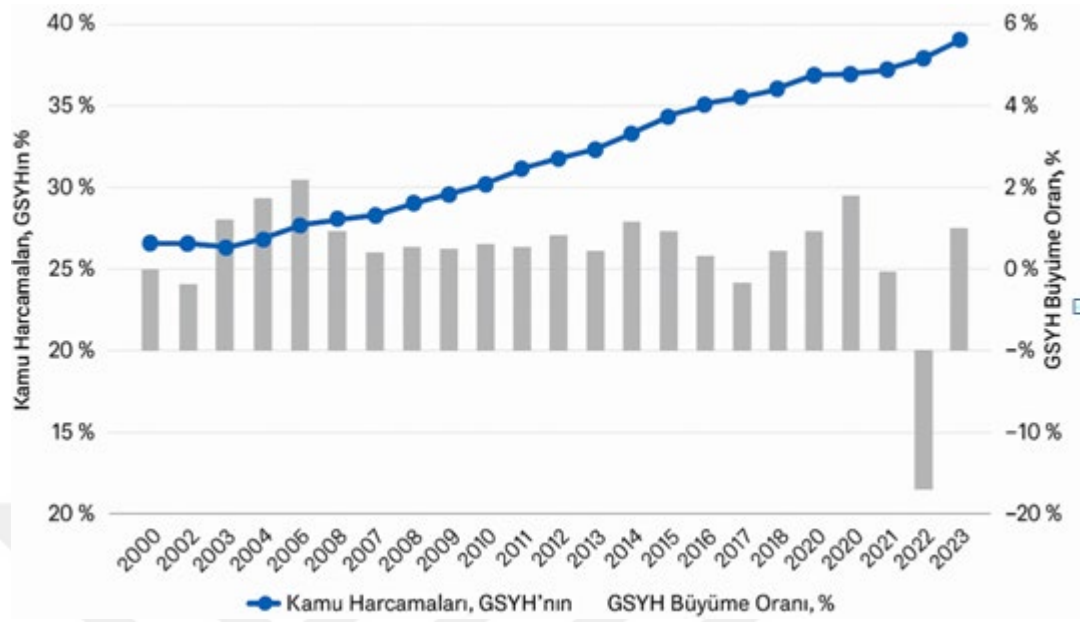
Kaynak: Çin Ulusal İstatistik Bürosu, Dünya Bankası

Grafikte, Çin'in 2000–2023 dönemine ait kamu harcamaları ve GSYH büyüme oranları birlikte gösterilmektedir. Kamu harcamalarının, özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra belirgin bir artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu dönemde Çin hükümeti, ekonomiyi canlandırmak amacıyla kapsamlı mali teşvik paketleri uygulamış ve altyapı yatırımlarına ağırlık vermiştir (Zhang, 2010). Grafik, bu artışın kısa vadede büyüme oranları üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Ancak, 2010 sonrası dönemde kamu harcamalarındaki artış eğilimi sürmesine rağmen GSYH büyüme oranlarında kademeli bir yavaşlama gözlemlenmektedir. Bu durum, sadece harcamaların miktarının değil, aynı zamanda bu harcamaların verimli ve üretken alanlara yönlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır (Li and Liu, 2017). Özellikle 2020 sonrası COVID-19 pandemisinin etkisiyle büyümede dalgalanmalar yaşanmış, buna karşılık kamu harcamaları istikrarlı şekilde artmaya devam etmiştir. Genel olarak grafik, Çin'de kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi destekleyici bir araç olarak kullanıldığını, ancak harcamaların etkinliği ve sektörel dağılımının büyüme üzerindeki uzun vadeli etkilerini belirlemede kritik rol oynadığını göstermektedir (Wang, 2021).

3.5. Güney Afrika

Güney Afrika'da kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi, ülkenin yapısal sorunları ile sosyoekonomik eşitsizlikleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. 1994 sonrası dönemde demokratikleşme süreciyle birlikte kamu harcamaları özellikle sağlık, eğitim ve sosyal yardım alanlarında artmıştır (Van der Berg, 2009). Bu harcamalar, yoksulluğun azaltılması ve kapsayıcı büyümenin sağlanması açısından önemli görülmüştür (Bhorat and Kanbur, 2006). Ancak yüksek işsizlik oranları ve bütçe açıkları, harcamaların büyüme üzerindeki etkisini sınırlamıştır (Fourie, 2014).

ŞEKİL 5.Güney Afrika’da Kamu Harcamaları ve GSYH Büyüme oranı(2000-2023)

Kaynak: Güney Afrika Hazine Bakanlığı, Dünya Bankası

Grafik incelendiğinde, Güney Afrika’da kamu harcamalarının GSYH’ye oranının 2000 yılından itibaren istikrarlı şekilde arttığı görülmektedir. Bu artış özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra ve 2020 pandemisi sürecinde belirginleşmektedir. Ancak GSYH büyüme oranı, kamu harcamalarındaki artışla paralel bir seyir izlememektedir.

Öne çıkan noktalar şunlardır:

- 2009 ve 2020 yılları gibi kriz dönemlerinde ekonomik büyüme negatif olurken, kamu harcamaları düşmemiştir. Bu durum, hükümetin kamu harcamalarını ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla kullandığını göstermektedir.
- 2021 yılında, kamu harcamaları yüksek seyrini sürdürürken büyüme oranında güçlü bir toparlanma gözlenmektedir. Bu da harcamaların toparlanma sürecine katkı sağladığını göstermektedir.
- Ancak genel olarak, harcamalardaki artışın büyümeye doğrudan ve sürekli bir katkısı olduğu söylenemez. Büyüme oranlarındaki dalgalanmalar, kamu harcamaları ile doğrudan ilişkili değildir.

harcamalarının verimliliği, hedeflenme başarısı ve makroekonomik istikrarla ilişkilidir.

Sonuç olarak, Güney Afrika’da kamu harcamaları krizlere karşı bir tampon görevi görse de, ekonomik büyümeye katkısı ancak etkin harcama politikaları ve yapısal reformlarla mümkün olabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BRICS ÜLKERİNDE KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

4.1. Literatür Taraması

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri iktisadi literatürde, uzun süredir var olan önemli başlıklardan biridir. Bu alanda yapılan çok sayıda ampirik çalışmaya rağmen, kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi konusunda literatürde fikir birliği sağlanamamıştır. Bazı araştırmalarda kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde bir etkilediğini sürerken, bazı çalışmalarda ise bu etkinin negatif yönde olduğunu ya da istatistiksel olarak anlamlı bir etki tespit edilmediğini ortaya koymaktadır.

Çalışmalarda genellikle kamu harcamalarının bileşenlerine ya da harcama türlerine göre yapılan değerlendirmeler ön plana çıkmakta, bu doğrultuda çeşitli bulgular ortaya konulmuştur. İyi yönetişimin ya da yeni kamu yönetiminin bu ilişkideki etkisine dair oldukça literatürde sınırlı araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük kısmı, yönetim kalitesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almaktadır.

BRICS ülkeleri özelinde değerlendirildiğinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların sayısının giderek arttığı gözlemlenmektedir. BRICS ülkeleri gelişmekte olan ekonomilere örnek teşkil etmeleri açısından bu tür analizler için uygun bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye de yapısal özellikleri itibariye bu ülke grubuyla benzerlikler göstermekte ve bu nedenle karşılaştırmalı analizlerde yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında analiz sürecine geçmeden önce bu alanda yapılan çalışmalarda incelenen konulara vurgu yapmak amacıyla alan yazında yer alan teorik yaklaşımların ve ampirik çalışmaların sistematik biçimde incelenmesi için yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

4.1.1. Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Ulusal Çalışmalar

Yamak ve Küçükale (1997), Türkiye’de 1950-1994 yılları arasındaki verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler. Araştırmalarında Engle-Granger ve Johansen Eşbütünleşme Testlerini ile Granger

testinden faydalanmışlardır. Elde edilen sonuçlar neticesinde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını pozitif olarak etkilediğini ortaya koymuştur.

Günaydın (2000), 1950-1998 dönemine ait veriler üzerinden kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini hem Wagner hem de Keynesyen görüşleri açısından incelemiştir. Analiz sonucunda ulaşılan bulgular Wagner yasasının geçerliliğini doğrular niteliktedir.

Uzay (2002), çalışmasında 1971-1999 yılları arasındaki yıllık verileri kullanarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini zaman serileri analiziyle iki sektörlü üretim fonksiyonu çerçevesinde incelemiştir. Bu çalışma sonucunda En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) kullanılarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif anlamlı ve olumlu birlişkinin sonucuna ulaşılmıştır.

Kar ve Taban (2003), 1971-2000 dönemine ait verilerle Türkiye ekonomisi çerçevesinde kamu harcamalarının bileşenlerini incelemiştir. Elde edilen bulgular neticesinde alt yapı harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını, sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini, buna karşılık eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ise ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler oluşturduğu saptanmıştır.

Arısoy (2005), 1950-2003 yıllarına ait verileri kullanarak Türkiye ekonomisi özelinde seriler arasındaki ilişkiyi açıklamak için Johansen eşbütünleşme ve Granger Nedensellik analizinden yararlanmıştır. Bu çalışma sonucuna göre uzun vadede ekonomik büyümeden kamu harcamalarına yönelik tek taraflı bir nedensel bağın mevcut olduğunu ortaya koymuştur.

Işık ve Alagöz (2005), Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini ele aldıkları çalışmalarında, 1985-2003 yılları arası dönemine ait verileri incelemiştir. Elde edilen çalışmalar sonucunda seriler arasında uzun dönemli ilişkinin yanı sıra çift yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna varmışlardır.

Demir ve Sever (2008), 1980-2007 dönemine ait verilerle kamu altyapı harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR modeli ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda ulaşılan bulgular kamu altyapı harcamalarının büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır.

Altay ve Altın, (2008), 1980-2005 yıllarını inceleyerek, cari, yatırım ve transfer harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ancak toplam harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğunu tespit

etmişlerdir. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesinin nedeninin, kamu sektörünün düşük verimliliğinden kaynaklandığı çalışmada belirtilmektedir.

Oktayer ve Susam (2008), 1970-2005 yıllarını kapsayan çalışmalarında En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) kullanarak yaptıkları analizde, toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını, bunun yanı sıra kamu yatırım harcamalarının büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna varmışlardır.

Altunç (2011), 1960-2009 yılları arasına ait veriler ışığında ekonomik büyüme, kamu harcamaları, kamu tüketim harcamaları ve kamu yatırım harcamaları değişkenlerini kullanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Araştırmada ARDL Sınır Testi yaklaşımı ve Granger Nedensellik analizi uygulanmıştır. Sonuç olarak ekonomik büyümenin kamu harcamalarını arttırdığı tespit edilmiştir ve bu bulgu Wagner Yasası'nı destekler niteliktedir.

Aytaç ve Güran (2010), 1987-2005 dönemine ait verilerle Türkiye ekonomisi için VAR modeli ve Granger nedensellik analizini kullanmışlardır. Elde ettikleri bulgular ekonomik büyüme değişkeninden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca uygulanan etki-tepki analizleri ise ekonomik büyümedeki artışların kamu harcamalarını arttırdığını desteklemektedir.

Gül ve Yavuz (2011), 1963-2008 yılları arasındaki verilerle çalışmalarında zaman serileri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla Granger Nedensellik Testinden yararlanmışlardır. Elde edilen çalışmalar sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Yilgör ve Ertuğrul, (2012), 1980-2010 yılları arasındaki verileri kullanarak gerçekleştirdikleri VAR –etki tepki analizi sonucunda; cari, transfer ve toplam kamu harcamalarının büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. Ancak yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Diler (2016), 1998-2010 dönemine ait verilerle Türkiye’de, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik bağına ulaşamamıştır.

Özpençe (2017), Türkiye ekonomisine dair 1980-2015 dönemine ait verileri kullanarak yürüttüğü çalışmasında, kamu harcamaları, vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Granger nedensellik testi

analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme ve vergi gelirleri, bir nedensellik mevcutken, kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Şit ve Karadağ (2017), 1980-2016 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Keynes ve Wagner yaklaşımları kapsamında açıklamayı hem Keynes hem de Wagner hipotezlerin Türkiye için geçerliliğine dair sonuçlara ulaşmışlardır.

Yavuz ve Doruk (2018), yapmış oldukları araştırmada Türkiye ekonomisinde Keynes ve Wagner yaklaşımları çerçevesinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2017 dönemleri arasındaki verileri kullanarak ARDL sınır testi yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında hem Keynes hem de Wagner yaklaşımlarının beraber geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fırat ve Tuğlu (2019), 1998-2018 dönemine ait veriler kullanılarak Türkiye’de finansal kriz dönemlerinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla ARDL sınır testi yöntemi uygulanmış, elde edilen veriler sonucunda Türkiye’de kamu harcamalarının hem kısa hem de uzun vadede ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği görülmüştür.

Arestis, Şen ve Kaya (2021), Türkiye’nin 2006-2019 dönemine ait çeyrek verileri kullanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyümenin ilişkisini Keynes ve Wagner yaklaşımları doğrultusunda değerlendirmişlerdir. Granger nedensellik testi analizinin sonucunda savunma, sağlık, eğitim gibi harcama kalemlerinin ekonomik büyümenin belirleyici unsurları olduğu sonucuna varılmıştır.

4.1.2.Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Uluslararası Çalışmalar

Ram (1986), 1960-1980 yılları arasındaki dönemi kapsayan ve aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 115 ülkeyi inceleyen çalışmasında Enine Kesit yöntemi analizinden yararlanarak ekonomik büyümenin kamu harcamaları üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışma sonucunda 100 ülke için olumlu olduğu geriye kalan 15 ülke için olumsuz olduğu sonucuna varmıştır.

Barro (1991), 1960-1985 yılları arasındaki dönemi kapsayan ve 98 ülkeyi inceleyen çalışmasında yatay kesit analizinden yararlanarak, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında güçlü ve negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir.

Wahab (2004), 1950-2000 yıllarına ait verileri kullanarak içinde Türkiye'nin de olduğu 30 OECD ülkesinde Wagner Yasasının geçerliliğini analiz etmiştir. Araştırmada Panel Veri Analizleri ve Hata Düzeltme Modeli kullanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre bu ülkelerde Wagner Yasası'nın geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Sinha (2007), 1950-2003 yıllarına ait veri seti ile Tayland ekonomisinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik Testi ve ARDL modelini uygulayarak analiz etmiştir. Araştırma sonucunda değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Alexiou (2009), Güneydoğu Avrupa'da yer alan 7 ülkeyi incelediği çalışmasında OLS, FEM ve RCM yöntemlerini faydalananarak 1995-2005 dönemine ait verileri analiz etmiş ve bu çalışma sonucunda kamu harcamalarının ekonomik büyümeye anlamlı ve pozitif bir etki sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Zheng ve diğerleri (2010), 1950-2007 yıllarına ait verilerle Çin'deki kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner Yasası kapsamında analiz etmiştir. Araştırmada Granger Nedensellik Testi ve Smooth Time Varying (STV) Modeli kullanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre Çin'de Wagner yasasını destekleyen güçlü ve anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Mar (2012), çalışmasında 1970-2010 yıllarına ait zaman serisi verilerini kullanarak Sudan'da Wagner Yasasının geçerliliğini değerlendirmiştir. Araştırmada Hata Düzeltme Modeli ile Johansen Eşbütünleşme Testi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Sudan'da Wagner Yasası'nın geçerli olduğu belirlenmiştir.

Ebaidalla (2013), çalışmasında 1970-2008 dönemine ait verileri kullanarak Sudan ekonomisinin kamu giderleri ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Araştırmada Granger Nedensellik Testi ile hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Keynes hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Morozumi (2016), çalışmasında 1970-2010 yılları arasındaki dönemi kapsayan ve 80 ülkeyi inceleyen çalışmasında panel veri analizden yararlanarak, devletin hesap verebilir olduğu ülkelerde, kamu yatırımının büyümeye pozitif etkisi olduğu vurgulanmıştır.

Gatsi vd. (2019), 1960-2017 yıllarına ait verileri kullanarak yaptığı araştırmalarında, reel büyümeden reel kamu harcamalarına yönelen herhangi bir nedensel bağın olmadığını tespit etmiştir.

Mokoena vd. (2020), çalışmasında 1961-2018 dönemini kapsayan verileri kullanarak Güney Afrika'da kamu giderleri ile ekonomik kalkınma arasındaki uzun süreli ilişkiyi ele almıştır. Var modeli ve Granger nedensellik yöntemi ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre değişkenler arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

4.2. Analiz

Çalışmanın bu bölümünde seçilen değişkenlere ilişkin korelasyon matrisi, homojenlik testi, yatay kesitsel bağımlılık testi, birim kök testi ve koeşbütünleşme testleri uygulanmış ve ekonometrik yöntemler ayrıntılı biçimde sunulmuştur. Korelasyon matrisi, değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve gücünü ortaya koyarken, homojenlik testi eğim katsayılarının ülke bazında farklılık gösterip göstermediğini incelemiştir. Birim kök testleri serilerin durağanlık özelliklerini belirlemek amacıyla uygulanmıştır. Kao eşbütünleşme testi ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzundönemli bir ilişkinin varlığını test etmiş ve sonuçlar ilişkinin anlamlı olduğunu göstermiştir.

4.2.1. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla 1987-2023 verileri kullanılmıştır. 2023 yılından sonra Afrika ülkelerinin verilerine ulaşmadaki sıkıntı çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Çalışmada bağımlı değişken olarak ekonomik büyüme, bağımsız değişkenler olarak kamu harcamaları, emek, sermaye değişkenleri kullanılmıştır. Bütün değişkenler Dünya Bankası göstergelerinden alınmıştır. ABD doları cinsinden kullanılmıştır. Tablo 3, değişken tanımlarının ve ilgili veri kaynaklarının ayrıntılı bir özetini sunmaktadır.

Modelde yer alan LNGDP, kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla değişkeninin doğal logaritmasını; LNKH, kamu harcaması değişkeninin doğal logaritmasını; LNCAPI, sermaye değişkeninin doğal logaritmasını ;LNEMP ise istihdam oranı değişkeninin doğal logaritmasını ifade etmektedir. Bu formülü kullanarak, kamu

harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tahmin etmek ve analizini yapmak hedeflenmektedir.

Çalışmada bağımlı değişken LNGDP Kişi başına düşen GSYH (2015 sabit fiyatlarıyla)değişkenin logaritması alınarak analizde kullanılmıştır. LNKH (Kamu Harcamaları) Genel hükümet nihai tüketim harcamaları (%) ekonomik büyümeyi etkileyen önemli faktörlerden biri olarak kabul edilir. LNEMP (İstihdam Oranı) çalışan nüfus oranı veya toplam istihdam ekonomik üretim kapasitesini ve toplam çıktı miktarını etkiler. LNCAP (Sermaye) brüt sermaye oluşumu ekonomik büyümeyi etkiler.

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynaklar

Değişken	Açıklama	Ölçü birimi	Kaynakça
LNKH	Kamu harcaması	Genel hükümet nihai tüketim harcamaları(% GSYİH)	Dünya Bankası
LNGDP	Ekonomik büyüme	Kişi başına düşen GSYİH 2015 sabit fiyatlarla	Dünya Bankası
LNEMP	İstihdam	Nüfus oranına göre istihdam15+,toplam (%) (modellenmiş ILO tahmini)	Dünya Bankası
LNCAP	Sermaye	Brüt sermaye oluşumu (sabit 2015 ABD\$)	Dünya Bankası

4.2.2. Matematiksel Model

Analizde kullanılan temel matematiksel model aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$GDP_{it} = f(KH_{it}, EMP_{it}, CAP_{it}) \quad (1)$$

Buradaki i terimi ülkeleri, t ise zamanı temsil etmektedir. GDP ekonomik büyümeyi, KH kamu harcamalarını, EMP istihdam oranını ve CAP ise sermayeyi temsil etmektedir. Bu modelin regresyon formu şu şekilde ifade edilmiştir:

$$LNGDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 LNKH_{it} + \beta_2 LNEMP_{it} + \beta_3 LNCAP_{it} + \epsilon_{it} \quad (2)$$

Bu modelde:

- β_0 : sabit terimi,
- $\beta_1 + \beta_2 + \beta_3$: Parametreleri sırasıyla KH, EMP ve CAP değişkenlerinin GDP üzerindeki etkisini ölçen regresyon katsayılarıdır.
- ε_{it} : hata terimi; modeledâhil edilemeyen diğer etkileritemşiler.

Bağımsız değişkenlerde görülen 1 birimlik artışın (GDP) üzerinde yaratmış olduğu etkiyi ölçer .Bu model kamu harcamaları(KH), istihdam(EMP), sermaye(CAP) değişkenlerinin GDP üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Panel veri seti kullanılarak, farklı ülkelerin zaman içindeki ekonomik performansları incelenmiştir. Bu çalışmanın içeriğinde ekonometrik analizler Stata 17.0 yazılımları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz kısmında panel veri setine ilişkin ekonometrik testler kullanılmış ve değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Matrisi

	LNKH	LNGDP	LNEMP	LNCAP
LNKH	1.0000			
LNGDP	0.8768	1.0000		
LNEMP	0.0453	0.2005	1.0000	
LNCAP	-0.3022	0.0038	0.7399	1.0000

BRICS ülkeleri için LNKH, LNGDP, LNEMP, LNCAP değişkenlerinden oluşan ve Dünya değişkenleri arasındaki korelasyon sonuçlarını özetlemektedir. Tablo 4 incelendiğinde, değişkenler arasındaki doğrusal ilişkilerin yönü ve gücü hakkında önemli ipuçları elde edilmektedir. Elde edilen bulgular sonucunda ekonomik büyüme (GDP) ile istihdam (EMP) arasında yüksek düzeyde pozitif bir korelasyon ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişki, ekonomik büyümenin istihdamda yaşanan artışla birlikte ilerlediğini göstermektedir. BRICS ülkelerinin ekonomik büyüme ve iş gücü piyasasının dinamikleri arasında genel uyumun sağlandığını ortaya koymaktadır. Kamu harcamaları (KH) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ise pozitif yönlü ve

yüksek düzeyde olup korelasyon katsayısı 0.8768 dir. Kamu harcamalarındaki artış toplam talep seviyesinde bir artışa yol açarak ekonomik büyümeyi teşvik edecektir. Bu kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi desteklediğini sağlamaktadır.

Çalışmada yer alan BRICS ülkelerine ait değişkenler arasındaki korelasyon ilişkileri incelendiğinde, bazı iktisadi değişkenlerin ekonomik büyümeyle olan bağının güçlü, bazılarının ise sınırlı olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen gelir (GDP) ile istihdam düzeyi (EMP) arasındaki korelasyon katsayısı 0.0453 olup, bu ilişki pozitif ve güçlü düzeydedir. Bu bulgu, BRICS ülkelerinde iş gücü piyasalarının ekonomik büyüme ile uyumlu hareket ettiğini ve istihdam artışının büyüme üzerinde itici bir güç olduğunu göstermektedir. Nüfusun sürekli artmasına bağlı olarak insan ihtiyaçlarındaki artan gereksinim mevcut üretimin daha fazla artırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Kamu harcamaları ile sermaye arasında negatif yönlü bir ilişki ve düşük düzeyde olup korelasyon katsayısı -0.3022 dir. Kamu alanında yapılan harcamaların artması yatırımların azalacağı yönünde bir eğilim vardır. Kamu harcamaları üretken olmayan alanlarda yapılırsa bu yatırımları teşvik etmek yerine bastırabilir. BRICS ülkelerinde kamu harcamaları ile yatırımlar arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

İstihdam (LNEMP) ile sermaye (LNCAP) arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki olup korelasyon katsayısı 0.7399 dur. Sermaye arttıkça istihdamın artacağı, istihdam arttıkça da sermayenin artacağı gözlemleniyor. Sermaye ekonomik büyümeyi artırır, istihdam artışı da sermayeyi teşvik eder. Özellikle BRICS ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelere kamu alanlarında yapılan yatırımların istihdamı yaratmadaki payı büyüktür.

Sonuç olarak, BRICS ülkelerinde ekonomik büyüme ile kamu, sermaye ve istihdam gibi makro değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Ancak bu ilişkilerin yönü ve gücü ülkelerin yapısal dinamiklerine, uyguladıkları ekonomik politikalara ve sosyal refah sistemlerine göre değişiklik göstermektedir.

Tablo 5. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	LNKH	LNGDP	LNEMP	LNCAP
Ortalama	2.771565	8.507568	4.008962	26.62913
Maksimum	3.034308	9.407156	4.27348	29.57892
Minimum	0.282634	6.628973	3.605443	24.11616
Standart Sapma	0.2168446	0.7550445	0.1556726	1.386859
Gözlem Sayısı	120	120	120	120

Tanımlayıcı istatistikler, bir veri setinin temel özelliklerini özetlemek ve anlamlandırmak amacıyla kullanılan temel ölçütlerdir. Ortalama, medyan, mod, aralık, varyans ve standart sapma gibi istatistiksel göstergeler; verinin merkezi eğilimi, yayılımı ve dağılım yapısı hakkında bilgi sunar. Bu ölçüler verilerdeki arasında yaşanan genel eğilimler, değişkenlik düzeyleri ve uç değerlerin etkileri daha açık bir şekilde ortaya konur. Bu çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiksel bulgular Tablo 5’de detaylı olarak ifade edilmiştir. Kamu harcamaları (LNKH) değişkeninin ortalaması 2.77 seviyesindedir. Kamu harcamaları ortalama düzeyde olup ülkeler ve dönemler arasında büyük bir farklılık göstermemektedir. Kamu harcamaları düşük standart sapma (0.22)değerine sahiptir. Bağımlı değişken olan ekonomik büyüme (LNGDP) değişkeninin ortalaması 8.50 olup bu değer yüksek bir refah düzeyini göstermekte ve standart sapma değeri görece yüksektir (0.75)tir. İstihdam oranı (LNEMP) 4.00 ortalama değeriyle genel olarak yüksek ve istikrarlıdır. Sermaye ise (LNCAP) ortalama 26.62 ülkeler arasında oldukça değişken bir dağılım göstermektedir.

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, seriler arasındaki merkezi eğilim ve dağılım ölçütleri hakkında temel bilgiler elde edilmiştir. Bu bağlamda, standart sapma değerleri göz önünde bulundurulduğunda, en düşük oynaklığa sahip değişkenin istihdam oranı (LNEMP) 0.15 olduğu, enyüksek standart sapmanın ise sermaye(LNCAP) 1.38 değişkeninde olduğu gözlenmiştir. İstihdam oranı (LNEMP) değişkeninde standart sapmanın düşük olması tüm ülkelerin benzer istihdam düzeyine sahip olduğunu gösterir. Sermaye (LNCAP) değişkeninde standart sapmanın yüksek olması ülkelerin sabit sermaye yatırımlarına yönelik politikalarının

farklı olduğunu gösterir. Tümdeğişkenlerde gözlem sayısının 120 olması, eşit olması analiz için avantaj sağlar.

4.2.3.Bulgular ve Tartışma

Tablo 6.Yatay Kesit -Bağımlılık Testi Sonuçları

Test	İstatistikler	P-Değeri
LM	41.02	0.000***
LM _{Adj}	16.27	0.000***
CD	5.217	0.000***

Not:*** p<0.01.

Panel veri analizi seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını araştırmak ve sağlıklı sonuçlara ulaşmak için temel bir basamaktır. Bu durum, sonraki aşamalarda yapılacak birim kök ve eşbütünleşme testlerinin seçiminde dikkate alınmalıdır. Böylece analiz sonuçları daha tutarlı hale gelir. Bu kapsamda, değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını belirlemek için üç farklı testten faydalanılmıştır. Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD testleri ve Pesaran (2008) tarafından geliştirilen LM_{Adj} testidir.

Test sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilirse, birimler arasında bağımlılık ilişkisi olduğu varsayılır. Buradaki hipotezler; $H_0 : \rho = 0$ (Birimler arasında yatay kesit bağımlılığı yoktur).

$H_1: |\rho| < 1$ (Birimler arasında yatay kesit mevcuttur). Sonuçlar incelendiğinde, üç farklı test sonuçları yatay kesit bağımsızlığını ifade eden sıfır hipotezini reddetmektedir. Testlerden elde edilen olasılık değerleri 0,05 küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bir başka ifadeyle, seriler arasında yatay kesit bağımlılığı söz konusudur.

Yatay kesit bağımlılık testleri, panel eşbütünleşme analizinden önce uygulanan birim kök testlerinin yapısı ile ilgili önemli bilgiler sunar. Elde edilen sonuçların tahmin gücünün artması için yatay kesit bağımsızlığını var sayan birim kök testlerinin yapılması daha anlamlıdır. Bu bağlamda birinci kuşak panel birim kök testleri yatay kesit bağımsızlığı varsayımına dayanmaktadır. Panel veri analizinde hem yatay kesit hem de zaman serisi verilerinin bulunması nedeniyle, gözlem sayısındaki artış bir

yandan serbestlik derecesinin yükselmesine diğer yandan da bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon ihtimalini düşürerek doğrusal ilişki varsayımının zayıflamasına sebep olabilir (Çalışkan, 2009, 124).

Farklı bir önsel inceleme olarak, ülkelerin eğimlerinin homojenliğine dayanan Pesaran ve Yamagata (2008) homojenlik testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçları Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. Homojenlik Testi Sonuçları

	$\tilde{I}$	$\tilde{I}_{Adj}$
Test İstatistiği	4.320	4.856
P-Değeri	0.000***	0.000***

Not:*** p<0.01.

Tablo 7’den elde edilen sonuçlara göre serilerin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8. Panel Birim Kök Testinin Sonuçları

	CIPS		
Değişkenler	I(0)	I(1)	Kritik Değerler
LNKH	-2.580	-3.231	-2.73(%10)
LNGDP	-1.819	-3.279	-2.86(%5)
LNEMP	-1.401	-4.917	-3.1(%1)
LNCAP	-2.252	-4.517	

Pesaran (2007) tarafından geliştirilen bu test panel verideki sorunu çözmek için kullanır. Pesaran CIPS testinde amaç panel veri setindeki değişkenlerin durağan olup olmadığını anlamaktır. Durağan olmayan değişkenler birim kök içerir. Birim kök içeren değişkenlerin ise birinci dereceden farklarının alınması gerekir.

Tablodaki bulgulara göre; serilerin düzey değerlerinde I(0) test istatistikleri -2.580 (LNKH), -1.819 (LNGDP), -1.401 (LNEMP) ve -2.252 (LNCAP) şeklindedir. Bu değerlerin genellikle kritik eşik değerlerin altında bir değerde kalması, serilerin

+

düzeyde durağan olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla değişkenlerin birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir.

Tablo 9.Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test Türü	İstatistik Değeri	P-Değeri
Değiştirilmiş Dickey -Fuller t	-2.6117	0.0045***
Dickey–Fuller t	-2.0808	0.0187**
Artırılmış Dickey–Fuller t	-1.6717	0.0473**
Ayarlanmamış değiştirilmiş Dickey–Fuller t	-2.2269	0.0130**
Ayarlanmamış Dickey–Fuller t	-1.9587	0.0251**

Not:*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$.

Tüm testlerin-değeri % 5 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için H_0 reddedilir. Bu da paneller arasında eşbütünleşme olduğunu gösterir

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu harcamaları, bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyini yansıtan temel göstergeler arasında yer almakta olup, kalkınma sürecine çeşitli kanallarla katkı sunabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kamu alanına yapılan harcamaların yalnızca miktar olarak artırılması yeterli olmamakta, bu harcamaların etkin bir şekilde planlanması ve uygulanmasında kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmada, BRICS ülkelerinde (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Literatürde genel olarak kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi destekleyici yönde olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Keynes ve Wagner hipotezlerine dayanan farklı görüşler yer almaktadır. Her iki hipotezi destekleyen veya her iki görüşü birden kapsayan çalışmalarda mevcuttur. Wagner Yasası'na göre ekonomik büyüme kamu harcamalarını arttırırken, Keynes'e göre ekonomide yaşanan talep eksikliği devletin yapacağı harcamalar yoluyla giderilebilir. Buna bağlı olarak kamu harcamalarının artışı sağlık, eğitim ve alt yapı gibi alanlardaki ekonomi faaliyetlere bir canlılık getirerek büyümeye olumlu katkı sunmaktadır.

Araştırma kapsamında Hindistan ve Çin gibi ülkelerde ekonomik büyüme üzerindeki etkisi oldukça yüksek bulunmuştur. Rusya'da büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişki petrol fiyatları ve jeopolitik gelişmelere bağlıdır. Brezilya ve Güney Afrika da ise kamu harcamalarının etkinliği, mali disiplin ve harcama yapısına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Yıllar itibariyle büyüme oranları ve kamu harcamaları arasında dönemsel dalgalanmalar görülse de uzun vadeli eğilim kamu harcamalarının büyüme üzerinde etkisi pozitif yöndedir.

Bu çalışmada, BRICS ülkeleri için 1987–2023 dönemine ait kamu harcamaları (LNKH), istihdam (LNEMP), sermaye (LNCAP) ve ekonomik büyüme (LNGDP) arasındaki ilişki panel veri seti kapsamında incelenmiştir. Analize başlamadan önce, serilerin durağanlık düzeylerini belirlemek amacıyla CIPS birim kök testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, tüm değişkenler düzey seviyelerinde durağan değildir; ancak birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmüştür. Bu durum, serilerin I(1) düzeyinde olduklarını ortaya koymuştur. Değişkenlerin aynı

bütünleşme düzeyinde olmaları, uzun vadeli bir bağın mevcut olup olmadığını analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın devamında panel eşbütünleşme testi uygulanarak değişkenler arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, ekonomik büyümenin kamu harcamaları, istihdam ve yatırım gibi sosyoekonomik göstergelerle birlikte değerlendirildiğinde, bu değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olabileceğini göstermektedir. Bu bulgular kamu politikalarının doğru planlandığı ve uygulandığı takdirde kamu harcamalarının geliştirmekte olan ekonomilerde büyümeyi destekleyen önemli bir araç olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, A ., (2003). Kamu Maliyesi. Gazi Kitabevi, Fersa Matbaacılık, Ankara.
- Akdoğan, A ., (2011). Kamu Maliyesi. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 14. Baskı, Özbaran Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Akdoğan, A., (1999). Kamu Maliyesi. Gazi Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, Ankara.
- Aksoy, Ş., (2011). Kamu Maliyesi: Kamu Harcamaları - Kamu Gelirleri - Devlet Borçları – Bütçe - Maliye Politikası (4. Baskı). Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Akyüz, Y . ve Çalışkan Ö ., (2010). Ekonomik Büyüme Teorileri. ABC Yayıncılık Ankara.
- Akyüz, Y. ve Çalışkan Ş.,(2015). Kamu Maliyesi. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Akyüz, Y.,(1999). Kamu Maliyesi. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Alexiou, C. (2009). Government Spending Andeconomicgrowth: Econometric Evidence from the South Eastern Europe (SEE) , Journal of Economic and Social Research, Dergipark, 11(1),1-16.
- Algan, N., Manga, M. ve Tekeoğlu, M. (2017). Teknolojik Gelişme Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. International Conference on Eurasian Economies, Dergipark, Session 2C, 323-338.
- Alonso, J.A.and Garriga, A.C.(2016). Fiscalpolicyandgrowth in developing countries: A new dataset on government spending. OECD Publishing.
- Altunç, Ö. F. (2011). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar, Yönetim ve Ekonomi, Dergipark, 18(2), 145-157.
- Appleby, J., (1978). Economic Thought and İdeology in Seventeenth-Century England.Princeton University Press.
- Arestis,P.,Şen, H. and Kaya, A. (2021). On the Linkage Between GovernmentExpenditure and Output: Empirics of the Keynesian View VersusWagner’sLaw. Economic Change and Restructuring, 54(2), 265–303.
- Arısoy, A. G. İ. (2005). Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), 63-80.
- Artan, S., (2000). İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Örneği: Yatırım Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi 1963–1999. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Aydın, S. ve Çaşkurlu E., (2013). Kamu Maliyesi. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Aytaç, D., ve Güran, M., (2010). Kamu Harcamalarının Bileşimi Ekonomik Büyümeyi Etkiler Mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz, Sosyoekonomi. Dergipark, 13 (13), 24.
- Barkai, H.O.(1986). Ricardo’sVolte-Face on Machinery. Journal of PoliticalEconomy, 94 (3), 595 – 613.
- Barro, R. (1991). EconomicGrowth in A Cross Section of Countries, TheQuarterlyJournal of Economics,106 (2), 407-443.
- Becker, T., Oomes, N. and Vashakmadze, E. (2007). Russia’sgrowthpath: Policiesforsustainedgrowth. IMF Country Report.
- Berber, M., (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma.3. Baskı, Derya Kitapevi, Trabzon.

- Bhorat, H. and Kanbur, R. (2006). Poverty and policy in post-apartheid South Africa. HSRC Press.
- Blaug, M., (1997). Economic Theory in Retrospect. Cambridge University Press.
- Boztepe, E., (2012). Türk Kamu Mali Yönetiminde Kamu Harcamalarının Yüksek Denetimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bulutoğlu, K., (2002). Kamu Ekonomisine Giriş. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Chakraborty, L. (2012). Public expenditure and Economic Growth: A review of the literature and some empirical results from India. NIPFP Working Paper.
- Çalışkan, Z. (2009). OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 34, 117-137.
- Çelik, A.A., (2010). Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamalarının Nedensellik Analizi: Suudi Arabistan, B. A. Emirlikleri ve Kuveyt Uygulaması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Çetinkaya, M., Çetinkaya, A. ve Aksoy, E. (2017). Askeri Harcamalar Özelinde. DergiPark 17(33), 210-225.
- DeMello, L. R. (1999). Public finance, government spending and economic growth: The case of local governments in Brazil. Applied Economics, 31(1), 65-72.
- Demir, O. (2002). Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(1). 1-16.
- Diler, G. H. (2016). Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 3(1), 21-36.
- Diler, G. H., (2011). Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama. Yayınlanmış Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Dinler, Z., (1998). İktisada Giriş. Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Domar, E.D. (1947). Expansion and employment. American Economic Review, 37(1), 34-55.
- Domar, E.D. (1946). Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment. Econometrica, 14(2), 137-147.
- Durmuş, M., (2008). Kamu Ekonomisi (Kamu Harcamaları Ders Notları). Gazi Kitabevi, Ankara.
- Ebaiddalla, M.E. (2013). Causality Between Government Expenditure and National Income : Evidence from Sudan, Journal of Economic Cooperation and Development, 34(4), 61-76.
- Edizdoğan, N. Çetinkaya Ö. ve Gümüş, E., (2011). Kamu Maliyesi. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Edizdoğan, N., (2007). Kamu Maliyesi. Güncelleştirilmiş 9. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Edizdoğan, N., (2008). Kamu Bütçesi. Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ejder, H. L., (2006). Türkiye’de Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Kamu Harcamaları Stratejisi: 1980-2002 Dönemi Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Ejder, H. L., (2011). Maliye Ders Notları. Cem Ofset, Ankara.
- Eker, M., (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Eker A.ve Tüğen K., (1994). Kamu Maliyesine Giriş. Takav Matbaası, İzmir.
- Erginay A., (1985). Kamu Maliyesi. 11.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Fan, S. and Zhang, X. (2004). Infrastructure Andregional Economic Development in ruralChina. ChinaEconomicReview, 15(2), 203–214.
- Fırat, E. ve Tuğlu, D. (2019). Finansal Kriz Dönemlerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1998-2018 Türkiye Örneği. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(31–10), 1–9.
- Fikir, H., (2010). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fourie, F. (2014). The South African Unemployment Debate: Three worlds, three discourses?. Saldru WorkingPaper.
- Gatsi,J.G.,Appiah, M. O. And Gyan, J. A. (2019). A Test Of Wagner’sHypothesisForThe Ghanaian Economy. Cogent Business & Management. 6(1).
- Giuberti, A.C. and Borges, L.(2006). Fiscalpolicyandeconomicgrowth in Brazil. Revista de EconomiaPolítica, 26(3), 351–368.
- Gül, E. ve Yavuz, H. (2011). Türkiye’de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 Dönemi. Maliye Dergisi, (160), 72 -85.
- Gümüş,S.,(2005). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz(1960-2002). İstanbul.
- Günaydın, İ.(2000). Türkiye için Wagner ve Keynes Hipotezlerinin Testi İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 15(175), 70-86.
- Güner, K., (2002). Türkiye’de 1980-2001 Yılları Arasındaki Bütçe Harcamalarının Gelişimi. Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Hazırlık Dizisi, 13. Baskı.
- Gylfason, T.(1999). Principles of EconomicGrowth: Oxford, New York Oxford UniversityPress (UK).
- Han, E. ve Kaya, A ,A ., (2004).Kalkınma Ekonomisi: Teori Ve Politika, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Harrod, R.F. (1939). An essay in dynamic theory. The Economic Journal, 49(193), 14-33.
- He, D. (2020). Efficiency of publicinvestment in China: Evidencefromprovincial data. ChinaEconomicJournal, 13(2), 102–118.
<http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10829,03fonksiyonelpdf.pdf?0>
- Imf (çeşitli yıllar). World Economic Outlook. Washington, DC: International MonetaryFund.
- Işık, N.ve Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi. (24). 63-75.
- Ivanova,A.andWyplosz,C.(2004). Russia: Policiestoattractforeigndirectinvestment. IMF Country Report.
- Kalenderoğlu, M., (2005). Kamu Maliyesi Bütçe Ve Borçlanma. Seçkin Yayınevi, 4. Baskı, Ankara.
- Kalenderoğlu, M., (2012). Kamu Maliyesi Bütçe Ve Borçlanma. Başarı Grubu Hazırlık Dizisi,13.Baskı, Ankara.
- Kapıcı, B., (2008). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Dağılımı ve Sosyal Güvenlik Açıklarının Kamu Açıklarına Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- +,
- Kar, M. ve Ağır, H. (2002). Türkiye’de Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi, Dergipark.
- Kar, M. ve Taban, S. (2003). Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 58 (3), 145-169,Dergipark.
- Kaya, V. ve Yılmaz, Ö. (2005). “Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 5(9) ,257-271,Dergipark
- Kazgan, G., (2000) .İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Kepenek ,Y. ve Yentürk N ., (2020) . Türkiye Ekonomisi. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kirmanoglu, H., (2007). Kamu Ekonomisi Analizi. Beta Yayınları.
- Kökocak, A., (2011). Kamu Ekonomisi. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Krugman, P ., (2010) Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz. Çev: Neşenur Domaniç, 6. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Landes, D.S., (1998). The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor.W.W. Norton and Company.
- Li, X. and Liu, X.(2017). Theeffectiveness of China'sfiscal stimulus in 2008–2010: Evidencefromprovincial panel data. Emerging Markets Finance and Trade, 53(12), 2711–2728.
- Liu, L., Zhang, W. and Wang, Y. (2016). Fiscalexpansionandeconomicgrowth: EmpiricalevidencefromChina. EconomicModelling, 56, 77–89.
- Lucas, R. (1988). On Themechanics Of Economic Development. Journal Of Monetaryeconomics. 22(1). 3-42.
- Mahambare, V. and Balasubramanian, V. (2018). Fiscaldeficitandcrowdingout of privateinvestment: EvidencefromIndia. EconomicandPoliticalWeekly, 53(42), 63–71.
- Mahiroğulları, B. H., (2009). İktisadi Büyümeye Etki Eden Faktörlerin Ekonometrik İncelenmesi Ve Türkiye Uygulaması (1980-2006). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Maliye Bakanlığı (2018). 2018-2020 Bütçe Çağrısı ve Eki Birinci Düzey Fonksiyonel Kodlar.
- Mankiw, N.G., Romer ,D. and Weil, D.N .(1992) . A Contribution to the Empirics of Economic Growth .Quarterly Journal of Economics , 107(2), 407-437.
- Mankiw, R.G. (1995). Thegrowth Of Nations. Brookingspapers On Economic Activity. 1(25), 275-32.
- Mar,S.(2012).TheRelationshipBetweenEconomicGrowthandGovernmentExpenditure :Evidencefrom Sudan, International Business Research, 5(8),40-46, Mcgrawhillbookcompany, 855-858.
- Mere, M., (2006). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Mokoena, S. K., Rachidi, M. And Ngwakwe, C. C. (2020). The Nexus between Public Expenditure and Economic Growth. Euroeconomica, 39(2).
- Morozumi, A., and Veiga, F J. 2016. Public spending and growth: The role of government accountability, European Economic Review, Elsevier, 89, 148-171.
- Nadaroğlu, H.,(1998). Kamu Maliyesi Teorisi. Beta Yayıncılık, İstanbul.

- OECD (çeşitli yıllar). Economic Outlook. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Oktayer, N., ve Susam, N., (2008). Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(1), 145–164.
- Orhaner, E., (2007). Kamu Maliyesi. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Öğretir, H ., (2019). Maliye Konu Anlatımı. Alemdar Ofset, İstanbul.
- Özbaran, M.H.(2004). Türkiye “de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi. Sayıştay Dergisi, 53, 115-138.
- Özgüven, A., (1988). İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Özmen, İ., (2010). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980-2008). Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özpençe, A. İ., (2017). Türkiye’de 1980 Sonrası Kamu Harcamaları, Vergi gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (28), 31–41.
- Parasız, İ., (1998). Makro Ekonomi Teori ve Politika. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Parasız, İ., (2008). Ekonomik Büyüme Teorileri. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Pehlivan, O., (2011). Kamu Maliyesi. Murathan Yayınevi, Trabzon.
- Pehlivan, O., (2012). Kamu Maliyesi. Murathan Yayınevi, Trabzon.
- Pelin, İ, F.,(1945) Finans İlmi ve Finansal Kanunlar.Birinci kitap, 3. basım, İsmail Akgün Basımevi, İstanbul.
- Peres, M., C. C. and Cunha, A. M. (2014). Fiscal policy and inequality in Brazil: A review. Brazilian Journal of Political Economy, 34(2), 233–249.
- Peterson, W. C., (1976). Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme. (Çev. Servet Mutlu), Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Eskişehir.
- Quesnay, F ., (1758) .Tableau Economique. Paris.
- Ram, R. (1986) “Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data”, American Economic Review, 76(1) , 191-203.
- Rao, M. G., and Sen, T. K. (2015). Public expenditure in India: Trends and issues. National Institute of Public Finance and Policy.
- Rebello, S. T .(1993). Transitional Dynamics And economic growth İn The neoclassical Model. American economic review. 83 (4), 908–931.
- Ricardo, D ., (1817) .On The Principles of Political Economy and Taxation .London, John Murray.
- Romer P. M.(1990). Endogenous technological change. The Journal Of Political Economy 98(5), 71-102.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. Journal Of Political Economy. 94(5) , 1002-1037.
- Rostow, W.W., (1960). The stages of Economic Growth: A non –Communist Manifesto. Cambridge University Press.
- Samuelson, P.A. and Nordhaus, W.D., (1989). Economics. 13. Basım, Singapore.
- Sarıkaya, R., (2008). Kamu Harcamalarında Etkinliğin Sağlanması Bakımından İç Denetimin Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Seyidoğlu, H ., (2013). Ekonomi Biliminin Temelleri. Güzem Yayınları, İstanbul.

- Sinha, D. (2007). Does the Wagner's Law Hold for Thailand? A Time Series Study, MPRA Paper, 2560.
- Smith, A., (1776). Ulusların Zenginliği. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Smith, A., (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. New York.
- Snowdon, B. and Vane H.R., (2005). Modern Macroeconomics: Its Origins, Development and Current State. Cheltenham: Edward Elgar.
- Sofuoğlu, E., (2023). Türkiye’de Yüksek Teknoloji, Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme Ve Beşeri Sermaye Arasındaki İlişki: Fourier Ardl Yaklaşımı. İ.İ.B.F Dergisi, 15(28), 215-223.
- Şit, M. ve Karadağ, H. (2017). Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2(1), 33-41. Dergipark.
- Taban, S., (2016). İktisadi Büyüme Kavram ve Modelleri, 4. Baskı. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Tarı, R. (2015). Makroekonomi. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Thirlwall, A.P., (2011). Economics of Growth and Development: Theory and Evidence.
- Tomanbay, M. ve Gümüş T. (2004). Genel Ekonomi. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Türk, İ., (2005). Kamu Maliyesi. 5. Baskı. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Tüylüoğlu, S., (1995). İçsel Büyüme Modelleri (Teorik Çerçeve-Ampirik Bulgular). Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Uluatam, Ö., (2009). Kamu Maliyesi. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Uluatam, Ö., (1999). Kamu Maliyesi. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Uluatam, Ö., (2003). Kamu Maliyesi. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Ulutürk, S. (1997). Kamu Harcamalarının Rolü Gelişimi ve Etkileşimde Bulunduğu Değişkenler Açısından Kuramsal ve Ampirik Bir Değerlendirmesi: Türkiye, 1963-1993. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulutürk, S., (1998). Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Unay, C., (1983). Makro Ekonomi, Bursa.
- Uzay, N. (2002). Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999). Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19, 151-172. Dergipark.
- Ünen, Ç. (2015). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde Wagner Yasası Analizi (1998-2014). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. Dergipark.
- Ünsal, E. M., (2009). Makro İktisat. 8. Baskı. İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Van der Berg, S. (2009). Fiscal incidence of social spending in South Africa, 2006. South African Journal of Economics, 77(2), 256-273.
- Viner, J. (1948). Power and Plenty as Objectives of Foreign Policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. World Politics, 1(1), 1-29.
- Viner, J., (1937). Studies in the Theory of International Trade.
- Wahab, M. (2004). Economic Growth and Government Expenditure: Evidence from A New Test Specification, Applied Economics, 36, 2125-2135.
- Wan, H. Y. JR. (1971). Economic Growth, Cornell University.

- +
- Wang,X.(2021).PublicexpenditureandeconomicgrowthinChina:
Sectoralanalysisandpolicyimplications.Journal of AsianEconomics, 76,
101353.
- World Bank (çeşitli yıllar). World Development Indicators. Washington, DC: World
Bank.
- Yamak, N. ve Küçükkale, Y. (1997). Türkiye’de Kamu Harcamaları Ekonomik
Büyüme İlişkisi. İktisat, İşletme, Finans Dergisi, 12 (131) , 5–14.
- Yavuz, H. B.ve Doruk, Ö. T. (2018). Türkiye Ekonomisi için Keynesyen Yaklaşım
ve Wagner Yasası’nın Test Edilmesi: 1950-2017 Yılları Arasında Bir
İnceleme. Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,
1(2), 79–93.
- Yüksel , C., (2022). Kamu Maliyesi. Özet Ders Notları.
- Zhang, L. (2010). China’sfiscal stimulus andis impacts. China& World Economy,
18(2), 56–72.
- Zhang, Y. and Barnett, S.(2014). Fiscaldecentralization, publicspending,
andeconomicgrowth in China. IMF Working Paper.
- Zheng, Y., J. LI, X. and WANG, C. LI. (2010) .An Empirical Analysis of
theValidity of Wagner’sLaw in China A Case StudyBased on Gibbs Sampler,
International Journal of Business and Management, 5(6), 161-168.